

ÉLŐ ERDÉLY EGYESÜLET

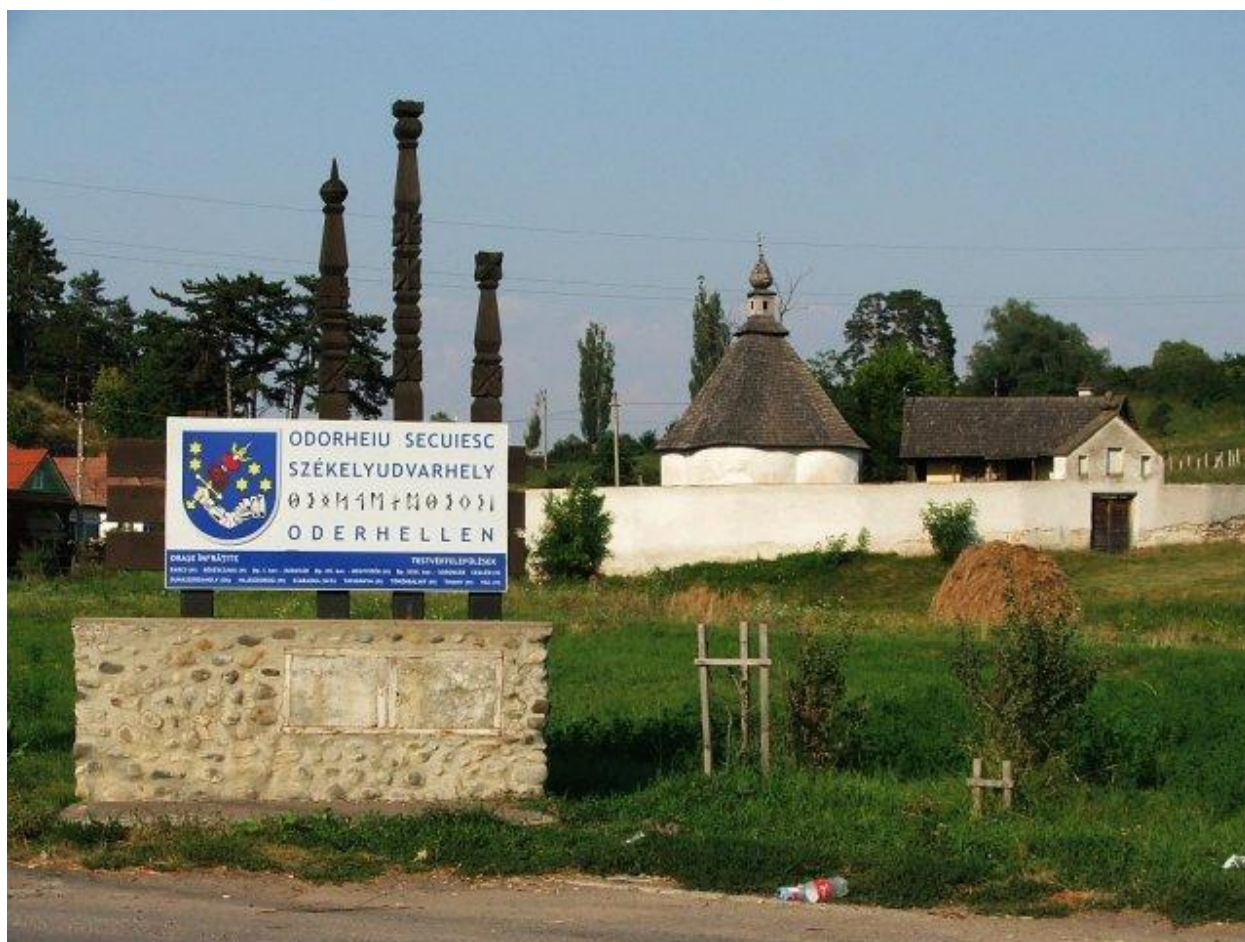

Székelyudvarhely

HONISMERETI TANULMÁNY

Barabás Dóra
Székelyudvarhely
Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Régészet, I. év

2014

Székelyudvarhelyi tábla Segesvár
irányából, háttérben a Jézus Szíve
Kápolnával.
Fotót készítette a szekelyudvarhely.info

Székelyudvarhely

A hely ahol élek, a hely ahol felnőttem, amit ismerek, Székelyudvarhely. Ezért is éreztem késztetést, hogy utánajárjak történetének, megismerjem történelmét. Kezdő gondolatként csatolok egy idézetet, ami szerintem számos igazságot tartalmaz: „Emberöltők telnek el, mígnem tudatosodik bennünk, hol is élünk, s mi is a szerepünk tulajdonképpen.”¹ Az én feladatomnak azt érzem most, hogy megpróbáljam minél jobban bemutatni városom történetét. Ez a kis város, az Erdélyi-medence délkeleti részén, a Nagy-Küküllő felső folyása mentén fekszik. Itt találkozik a Hargita lábánál elnyúló Láz a Küküllő menti dombvidékekkel. A Szarkakő, a Nagyoldal, a Csicsér és a Budvár határolják körbe, ezzel elzártabbá, de szebbé téve a környezetet.² Ma Székelyudvarhely Hargita megyéhez tartozik, és az egyik legnépesebb városa, mivel már 1996-ban 39 484 lakost számolt a város. A város számos rejtett értéket kínál, az idelátogatók számára.³ Én ezt próbálom majd bemutatni pár oldalban. Igyekszem korhűen ábrázolni mi hogyan történt az általam oly nagyra tartott kisvárosban, majd áttérek a jelenére, megpróbálva bemutatni a változásokat.

A múlt...

A kiváló hely kedvezett az ember korai megtelepedésének, amiről, mint tudjuk nincsenek írásos adataink, így a régészeti ásatások eredményére hagyatkozom én is. Udvarhelyen ilyen kutatásokat Ferenczi Géza végzett először, de nyugdíjba vonulása után sajnos elég sok ideig nem volt utódja. Szász Viktor székelyudvarhelyi polgár viszont gyűjtötte ennek a hiányos időnek a műemlékeit, ezzel sokat segítve a tudománynak. Munkája során mosta és részben restaurálta is a leleteket, nem kis erőfeszítésébe került, de korszakra is megpróbálta osztani. Ezt a gyűjteményt Nyárádi Zsolt, tanulmányai során próbálta leltározni, csomagolni (rajz, fénykép). Munkájának köszönhetően jó képet kapunk a város korai történetéről, még ha kicsit torz is ez a kép, hiszen hiányos.⁴ (1. kép)

A legkésőbbi tárgyi leletünk a késő neolitikumból származik, ami azt bizonyítja, hogy már ekkor is lakott volt a terület. A kőkorszaki település a mai központ területén helyezkedett el, míg a rézkor ember a mai Lakatos utca környékén élt (leletek 1893-ból). A bronzkori telepések visszatértek a Varga-patak teraszaira, és jelentősebb telepet nem hoztak létre. Ami feltűnő, hogy a vaskor csak szórványban lelhető fel, az is inkább a Budvár környékén. Ehhez képest a római korban már jóval nagyobb a népességnövekedés, castrum is jön létre Székelyudvarhelyen. A Kossuth Lajos utca alsó felétől a vasútállomásig tartott a település a becslések szerint.⁵ A 18. századtól kezdődően kapunk ezekre bizonyítékokat szerte a városban. Kr.u. 106 után a Küküllő és a Homoród vidéke is a Dacia provinciához tartozott, ez nevezzük a keleti határvonalnak. A székelyudvarhelyi tábor összeköttetésben állt a segesvári táborral, mivel egy másodrendű út kötötte össze őket. Megfigyelő torony is épült a tábor közelében, a Galat-tetőn lették nyomát. Az őrtornyok száma kelet felé egyre sűrűsödött, feltehetőleg a biztonság miatt. A már említett limes déli irányba haladt, erre felé viszont gyér volt a lakkosság. A székelyudvarhelyi település alapjait is feltehetőleg maga a hadsereg rakta le. Sajnos csak egy csapatot tudott igazolni régészeti ásatás,

¹ Novák Károly István: Azok a boldog békeidők Székelyudvarhelyen. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely. 2011. 5. oldal.

² Vofkori György: Székelyudvarhely várostörténet képekben. Polis könyvkiadó. Kolozsvár. 1998. 15 oldal.

³ Székelyudvarhely. Forrás: <http://www.harghita.ro/hun/6/62/6201szekelyudvarhely.html>.

⁴ Nyárádi Zsolt: Adatok Székelyudvarhely településtörténetéhez: egy régészeti gyűjtemény tanulságai. In: Murányi János: A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007-2008. Csíkszereda. 2008. 1-2. oldal.

⁵ Uő: i. m. 3-4. oldal.

ez a chors I. Ubiorum. Természetesen nem ez volt az egyetlen, de sajnos csak erre van bizonyítékunk. Az említett csapat részt vett a dák háborúban majd a hódított területre helyezték őket, feltehetőleg Hadrianus idejében, de nem maradtak itt sokáig. A várost átszelő főútvonal mai napig az egykori római út utóda. Az már köztudott, hogy a római temetési rítus főként a hamvasztás volt, de fellelhetőek temetett sírok is. Ezt a megállapítást, csak igazolja, a székeludvarhelyi telep. Az elhunyt nyelve alá pénzt is helyeztek, ez fontos, mivel a gazdag sír melléklet többet el tud árulni, mint gondolnánk. Ami nagy előrehaladás a római castrum kutatásában, az 1828-ban meglett római falak maradványai, de neve még a mai napig is vitatott. 1874-ben megkapták a római fürdő maradványait is a régi marhapiac területén. Maga a castrum nem került elő, mivel feltehetően a Csonka vár helyén állt. Ugyanakkor itt tartom lényegesnek megemlíteni, hogy nagy tragédia történt ennek a kornak a kutatásában, mivel a 18-19. században előkerült római anyagnak sajnálatos módon nyoma veszett. Viszont a megtalált római kori kovácsműhely is tartogatott pár információt, hiszen kiderült, hogy nem csak a katonák részére gyártott termékeket, hanem a civil lakosság részére is. Erre abból jöttek rá, hogy az eszközök széles körben megtalálhatóak benne. Ez azon ritka alkalmak egyike, amikor információt tudunk meg a civil lakosságról, mivel nem sok emlék maradt meg az életükről. Kr.u. 167-ben hatalmas gót támadás érte a vidéket, ez a háború 15 évig tartott, végül egy ideiglenes békével ért véget. Lényeges kiemelni az ideiglenes szót, mivel a 230-as években újra támadásra került sor, de ekkor már a tartomány délkeleti szárnya is végleg elveszett. 260 után a császár elrendelte a lakosság kitelepítését. Az udvarhelyi tartomány már a 237-249 időszakban elpusztulhatott a támadások következtében, abból kiindulva, hogy ekkora tehető az utolsó római kori leletünk. Az elkövetkezendő időszakban vizigótok telepedtek meg itt, de nem a római városban. A római kór itt véget ért, de hagyatékait magával hozta mind a mai napig, hiszen nem kis jelentőségű a római utak használata. Mint később kiderült, a masszív nyersanyagait a középkorban előszeretettel felhasználták épületek építésére, ezzel megrongálva az egykori római épületeket.⁶

A már említett vizigótok nem telepedtek be a már meglévő városban, viszont nyomot hagytak a város külső területén. A Székelyudvarhely városát kikerülő terelőút mellett, a Nagy Küküllő alacsony vízparti teraszán a helybeliek által kadicsfalvi-réten felfedeztek egy igen jól megmaradt régészeti lelőhelyet. A 4 hektáros ipari parkban több mint 1/3- át lefedő területet sikerült feltárni 2008. március és november között. Ez az ásatás komoly jelentőséggel bír, hiszen igazolja a vizigótok itt létét, méghozzá 3 régészeti korszak objektumai és leletanyagai által. Az első település a középső bronzkorra utal, és össze tudjuk kötni a Wietenberg-kultúra nevével illeték. Tárológödreiből karéjos tálak, felhúzott fülű bögrék, mészbetétes, geometrikusdíszítésű edénytöredékek, valamint agyagnehezékek kerültek napvilágra, ami erre a kultúrára igen jellemző. A késő bronzkorból a Noua-kultúra két edénymelléklettel ellátott zsugorított temetkezése is felszínre került. Ezek a leletek igazolják azt, hogy a város peremén már a római kor előtt is voltak telepek. Mégis haladva az idővel az 3. régészeti korszak a népvándorlás kora, vagyis a vizigótok hoztak létre itt egy falusi települést. Ebből a rétekből lakóházak is kerültek elő. Ezek a házak félig földbe mélyített, négyzetesek építmények voltak, bejáratával szemben kőből épített fűtőkemencét tártak fel. Ugyanakkor ugyanitt több veremre is leltek, amik sok információt szolgálnak az akkori ember életéről. Mindamelllett figyelemre méltó, hogy településüknek struktúrája jól átgondolt, a település déli szélén a „barbár” gótok még egyfajta ipari negyedet is létesítettek, ami tartalmazott edényégető kemencét és vasolvasztó kohót is. Véleményem szerint, ha belegondolva, hogy mikor is történt ez, egyszerűen eszméletlen fejlődést láthatunk. A vizsgálatok eredményeképpen megállapították, hogy a Marosszentanna-Cernjachov kultúrához tartoztak. A történeti forrásokból azt is megtudjuk, hogy a Marosszentanna-Cernjachov kultúra elterjedési területén belül nem csak gótokat, hanem már barbár népek maradványait is találjuk, ilyenek lehetnek a germán népcsoportokhoz tartozó

⁶ Uő: Város a város alatt. Fejezek Székelyudvarhely római kori történelméből. Litera-veres könyvkiadó. Székelyudvarhely. 2011. 3-28. oldalig.

vándalok, gepidák, de még sok már is. Keletkezését a helynek nem ismerjük, de a legkésőbbi leletet, a hunok érkezésére tehetjük.⁷ (2. kép)

A gót megszállás után rövid ideig itt tartózkodtak gepida népcsoportok, akiknek a jellegzetessége a szürke kerámia. Ezekből találtak is meg a református temetőben és a Villanytelep utcában. A késő népvándorlás korból a Pusztai határrészen talált avar-szláv korszak településnyomaira bukkantak.⁸

Kicsit előbbre ugorva az időben, egészen a középkori Székelyudvarhelyen találjuk magunknak. Ezt is annak tudjuk köszönni, hogy fellendült a székely városok várostörténeti kutatása. A szakadást, ami a két kór között van, sajnos nem láthatjuk be, amíg nem kerül elő régészeti anyag, hiszen írásos forrás nincs, vagy nagyon kevés áll a rendelkezésünkre. Udvarhelyszék vonatkozásában is nem hagyhat kétséget, hogy a terület régészeti kutatásai szintén újraírhatják a térség történetét is.⁹ Jelen esetünkben írásos feljegyzés Székelyudvarhely léteéről először az 1333. években van, említik pápai tizedjegyzékben Uduorhel néven.¹⁰ Mégis nevéről több legenda kering a környéken. Több elgondolás övezi a kérdést, ezért párat én is megosztok. Egyesek szerint egy közönséges háznak az udvara által nevezték el, mások szerint az udvarházból ered. Ezt az elméletet alátámaszsa a Hibner elgondolás is, miszerint itt élt a székelyek főispánja. Érdekes elgondolás szerint, egészen a római korig vezethető vissza a név, Páriz Pápai legalábbis az Utidávának hívták római kolóniához köti a Székelyudvarhely elnevezést.¹¹ Sajnos konkrét bizonyíték nem áll a rendelkezésünkre, de személy szerint a második feltevést látom logikusnak. A következő esemény, ami a városhoz köthető az 1357-ben itt ülésezett első Székely Nemzetgyűlés, amely egyrészt a székelyek helyzetével is foglalkozott. 1485. augusztus 12-én Báthory István volt az, aki mezővárosi rangra emelte a települést. A mezővárosok kiváltsága volt a vásártartási jog, az autonómia, és az igen kedvező adó is. Mind kiderül később ezekhez a jogokhoz nagyon szerettek volna ragaszkodni Székelyudvarhely polgárai. Izabella királyné 1557-ben adományozta az a kiváltságlevelet Székelyudvarhelynek, amely minden adótól mentesítette a várost. Nem sokra rá tőle kapta a város a címerét és pecsétjét is.¹²

A helység első vára a középkori város északi részén helyezkedett el, a Nagy-Küküllő bal oldali bel terén, ennél régebbi már csak a Budváron található. A vár helyén állt egy domonkos vagy ferences kolostor (kiléte még kutatást igényel), ami fenn állt a 19. századig. Az ábrázolásból és leírásból egy támpilléres hajó és egyenes záródású szentély együtteséből álló szentély volt. Az egykori kolostor területén feltárás is volt, ami által előkerültek temetkezések, freskótöredékek és faragott tárgyak is. Az első várépítésről szóló adat 1492-ből való, és Báthori István által írt oklevél. Ezt a bizonyos oklevelet Meggyesről írta, amiben rendelkezik a szebeni tanácsnak, hogy mit cselekedjenek a vár építése során. Egy másik oklevél arról számol be, hogy a székelyek ezt nem nézték jó szemmel, és kéri Báthori István leváltását. Panaszukat megfontolták, és jóvá is hagyta II. Ulászló. 1493-ban elveszi a vajdaságot Báthori Istvántól és Losonczi Lászlóra, valamint Drágfi Bertalanra ruházza át. Mindeközben a kolostor, ami a vár helyén volt, még az 1497-es években is működött. A régészeti kutatások találtak olyan falmaradványt, amit leginkább Báthorihoz lehetne kötni, és a korai várhoz, amit építeni szándékozott. Más összefüggést eddig nem találtak. Az 1562-es székely felkelést követően épült „Székelytámad” várat megtorló intézkedésként építették. 1591-1595 között Mindszenti Benedek által jezsuiták tevékenykedtek benne, nem csak a katonaság. A Mihály vajdával kötött egyezség

⁷Körösfői Zsolt, Nyárádi Zsolt, Sófalvi András- A gótok nyomában Udvarhelyen. Örökségünk. Székelyudvarhely. III. évfolyam. 2009. I. szám. Forrás: <http://www.oroksegunk.ro/iii-evf-2009/1-szam/historia/a-gotok-nyomaban-udvarhelyen.html>

⁸ Nyárádi Zsolt-Adatok... 12-13 oldal.

⁹ Sófalvi András, Visy Zsolt: Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemségkori történelméről: Nyárádi Zsolt, Sófalvi András: A régészet szerepe a középkori és fejedelemség kori székely falvak történetének kutatásában. Esettanulmány négy Székelyudvarhely melletti település vonatkozásában. Pro Énlaka Alapítvány. Székelyudvarhely. 2012. 69 oldal.

¹⁰ Székelyudvarhely. Forrás: <http://szekelyudvarhely.info/varostortenet>

¹¹ Szeles János: Székelyudvarhely története I., In: Erdélyi Múzeum, 15.kötet, 7. füzet, 1898. 391. oldal.

¹² Székelyudvarhely. Forrás: <http://szekelyudvarhely.info/varostortenet>

miatt lerombolják a várat, mivel azt ígérik nekik, hogy visszakapják jogaikat. De az 1600-években újra felemelik a várat. A Rákóczi szabadságharc idején Perky Lőrinc elrendeli a lerombolását, és ennek következtében lesz a vár „csonka”. Több bástya is épült, mind különböző időhöz köthető: a Telegdi bástya, ami háromszög alakú, a Bánffy bástya, ami trapéz alakú, Hajdu és a Főris-„bástya”.¹³ Az úgynevezett Füles bástya földel feltöltött tövében ágyúkazamaták voltak. A darabont háztól a Főris bástyáig kettős fal húzódott kazamata rendszerrel.¹⁴ Később az 1889-1890-es években elbontották a vár egyes részeit, hogy fel tudják építeni az Állami Főreáliskolát. (3. kép)

Erdély egyik legmozgalmasabb, viszont legszomorúbb évei alighanem a XVI. század második felére, és a XVII. század első tizedére esnek. Ez sajnos Székelyudvarhelyre is pont így igaz. Ez a kis hely a nagyhatalmak könyörtelen szorításába került, így nagy lett a széthúzás, szakadás, és fájdalom járt vele. Sajnos ez nem tett jót a kis székely városok fejlődésének sem, de Székelyudvarhely büszkén mondhatja magáénak Székely Mózes (4. kép), aki rendkívüli ember volt, és bár rövid ideig, de székely fejedelem lett. A korabeli történész Szamosközi István szerint Székelyudvarhelyről származik, nem jómódú, de ismeretes családból. Születésének időpontját körülbelül 1553-ra teszik. Nemes tetteinek első jelei a Báthori István fejedelem Bekes Gáspár ellen vívott háborújában adta. A hírt és nevet szerzett ifjú vitéz 1576-ban elkísérte Báthori Istvánt Lengyelországba. Lengyelországból hazatérve felgyorsultak életének eseményei, és hamarosan Udvarhelyszék kapitányává és királybírójává is kinevezték. Szépen és biztosan az erdélyi hadsereg főparancsnoka lett, megválasztották fejedelemnek is. Egy végzetes csatában sajnos életét vesztette a korabeli krónikák szerint 1591-ben. Bethlen Gábor, akinek Székely Mózes példaképe volt gyönyörűen emlékezik meg az egykori fejedelemről: „Személyében oly vitéz ember volt, hogy az Nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok között lehetett volna.”¹⁵ Így hát nem esik nehezemre azt kimondani, hogy minden udvarhelyi ember, büszke lehet városa szülőttére.

Komolyabb változásokat idézett elő II. József személye, aki erőteljes központosított államot szeretett volna létrehozni. Ez természetesen ellenséges reakciót váltott ki a székely nemzetből. Több anekdota is létezik, ami Udvarhelyhez kapcsolódik, ilyen például a „jó császár mítosz”. II. József két ízben is megfordult ebbe a kis városban, először 1773-ban érkezett Parajdra, majd 1783-ban újra ide jött. Valószínű, hogy a sóbányák ellenőrzése volt az egyik kimagasló oka. Ezekben az adatokban nem rendelkezik radikális változásokról, nem lett negatív színben feltüntetve sem. Viszont 1783-ban már változott a helyzet, hiszen 10 vármegyére akarta Erdélyt osztani, Udvarhelyt ekkor egyesítik Csíkszeredával és Gyergyószentmiklóssal. A tervezetben sikerült annyi változást elérni, hogy 11 vármegye jött létre, és nem 10, a földrajzi fekvések miatt. A csapások itt nem értek véget, Székelyudvarhely a közélet szervezői középpontjává vált, mint ahogyan a panaszokból összejött gyűjtemény mutatja. II. József három nagy területre osztotta fel Erdélyt: a nagyszombati, a kolozsvári, és a fogarasi.¹⁶

Ezek után szükségszerű volt a feudális korra jellemző sokszínű területi felosztás felszámolása a területen. Az 1876-os törvény előírja a törvényhatóságok szélesebb hatáskörét, így Székelyudvarhelyből vármegye lesz. Ezek az átalakítások következtében Udvarhelyszék gazdaságilag kicsi lett, így kérvényezték a megye kibővítését, a kért településekből viszont csak 12-öt kaptak meg: Benét, Erkedet, Darócot, Zombort, Oláhandrásfalvát, Oláhhidegkútat, Magyarfeleket, Szederjést, Felsőrákost, és Sepsibacont. Nagybacon létrejötté után Sepsibacont Háromszékhez csatolták a földrajzi elhelyezkedések miatt.¹⁷ Ettől eltekintve azt is meg kell említenem, hogy nagyon érdekes dokumentum maradt fent ebből az időből a Haáz Rezső

¹³ Sófalvi András: A székelyudvarhelyi csonkavár. Castrum. 2. sz. 2007. 63-80.

¹⁴ A székelytámadt vár rövid története. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=1PbzPo2xY3c>.

¹⁵ Székely Mózes, Örökségünk. I. évfolyam. II. szám. 2007. Forrás: <http://www.oroksegunk.ro/i-evf-2007/2-szam/eletutak/szekely-mozes.html>.

¹⁶ Areopolisz: Történelmi- és társadalomtudományi tanulmányok II. 2009. Székelyudvarhely. Hermann Gusztáv Mihály- II. József reformjai Udvarhelyen. 33-48. oldalig.

¹⁷ Uo. Forró Albert: Udvarhely vármegye kialakulása. 59-66.

Múzeum Tudományos Könyvtárában. Ebben a jegyzetben Udvarhely és környéke időjárás jelentése található meg az 1701-es évektől egészen az 1830-as évig. Ezeket a feljegyzéseket Szigethi Gyula Mihály írta, és felbecsülhetetlen értéke van a várostörténetére nézve. Külön kiemelte az egyes jelenségek természetire, gazdaságra, gyakorolt hatását. Ugyanakkor papírra vetette a természeti csapások hatásait is, kisebb nagyobb megjegyzésekkel. Eleinte pár soros jelentései voltak, de ahogy telt az idő egyre bővült a kifejtés, ezzel is pontos adatokkal szolgálva az időszakról. Az 1819-es időjárás jelentését fogom bemutatni példaként: *1819- Mérsékelt hideg február végéig. Márciusban éjjeli fagyok, szép tavasz, meleg nyár, égháborúk, hosszú ősz.* Ez a bejegyzés természetesen át van írva mostani szóhasználat szerint.¹⁸

Az ezt követő zavaros időt nem szeretném túlságosan részletezni, viszont szükségesnek tartok pár sort szólni rá. Székelyudvarhely és úgy amúgy egész Székelyföld csak az 1916 nyaratól nézett szembe az ellenséges csapatokkal. Egészen addig csak hírekből tudták a háborús felkészültségről. Nyár végén érkeztek először román csapatok, és több mint egy hónapig itt voltak, és fosztogattak. 1918-ban több időre érkeztek ide. Vajda Ferenc esperes jelentéséből tudjuk, hogy az első betörést követően két nemes ember is ellátogatott hozzánk: Károly főherceg 1916 októberében jött, míg Frigyes főherceg novemberben. Mindketten számot kértek a betörésről. Székelyudvarhelyről nagyon sok ember elmenekült, köztük az esperes is. Akik mégis itt maradtak, életben maradtak, de sok viszontagságon mentek keresztül. Pénzüket és méltóságukat vették a betörők leginkább el. Visszavonulásuk után, elkezdődött az újjáépítés, és szép lassan hazatértek a lakosok is.¹⁹ A második világháború előtt, létrejött az Országos Magyar Párt, ami 1928. október 14-én tartotta a párt 4. székelyudvarhelyi gyűlését a két világháború között. Bethlen György lett a párt elnöke, rendesen harcolt az autonómiáért Erdélyben, de kereste a román pártokkal az együttműködést is. Székelyudvarhely a decemberi választásokon egységesen az Országos Magyar Pártra szavazott, amiért levelet is írt a városnak Bethlen György („Udvarhely megye magyarságához”). A német fasiszmus idejében 1934-től a románosítás újabb és erősebb formája valósult meg. Éppen ezért új magyar érdeket védő csoport jött létre.²⁰

Visszatérve a nyugodtabb témára, a XX. század első éve a köztudatban „Boldog békeidőként” maradt fent. Erdély számára ez a dualizmus ideje, tele fejlődéssel, de hanyatlással is. Ekkor jelennek meg városok, viszont nagyon sok el is tűnik az iparosodás következtében. Ugyanakkor azt is tényként kezelhetjük, hogy Erdély lassabban tudott fejlődni infrastrukturális okok miatt. Ennek következtében sok volt a kivándorlás, a romániai munkavállalás és ottmaradás. Ezek mind magára hívták a figyelmet, és orvosolni is kellett a helyzetet. De kétség se férhet ahhoz, hogy az oktatás igen látványosan fejlődött, de erre visszatérünk még művelődéstörténet bemutatásánál. Székelyudvarhelynek 2 főútja volt a Botos utca (a mai Kossuth Lajos) és a Darabont utca (Bethlen Gábor), ami a piactértől a város keleti kijárata fele húzódott. (5. kép) Korábban hagyományos kézműves céh központ volt erre fele, később iparos város lett. Növekedéssel, szemmel látható volt, az 1880-as években már 5003 lakost, míg 1910-ben már 10244 főt számolhatunk. Ezen kívül az erdélyi felekezetek határvonalán volt, hiszen Csíkszereda és Gyergyószentmiklós többnyire római katolikus maradt, míg Székelyudvarhelyen 55% csak. Ez a befogadó szellemnek köszönhető. A céhek megszűnése után lehetőségük volt az egykori ipar üzésére illetve a megszűnt céhek tagjai társulatokat hozhattak létre, így örökölte meg a céh vagyonát. Székelyudvarhelyen 13 társulat jött létre. Az ipar nem volt elég jövedelmező sajnos, mivel nehezen tudták tartani a nagy és olcsó vállalkozókkal a lépést. Az 1893-ben kirobbant vámháború érzékenyen érintette a székelységet, mivel a biztos piac elvesztésével járt, így nagyobb lett a kivándorlás száma is. Ezt megakadályozni az sem tudta, hogy 1885-ben átadták Héjjafalva-Székelyudvarhely vasúti vonalat. De pozitívuma a munkaadás és az elszigetelés feloldása. Az 1890-es években iparfejlesztő bizottságok alakultak meg, így jött létre Udvarhelyen a dohánygyár és cipőgyár is. Ezen kívül stabil forrás volt a kő és agyagművesség, ami miatt megalakult az Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola is. A dualizmus korában a

¹⁸ Uo. Róth András: „Időjárást bemutató kalendárium 1701-től fogva 1830-ig és tovább”. 119-128.

¹⁹ Uo. Gidó Csaba: Az 1916os román betörés székelyudvarhelyi eseményei. 152-154.

²⁰ Uo. György Béla: Gróf Bethlen György és Székelyudvarhely.

katonaság sem volt ijesztő, hiszen jövedelemforrást láttak benne. Az 1920-as években két nagyobb „gyár” is működött: cipőgyár és sörgyár. Ezen kívül még a téglagyárat lehetne idesorolni szombatfalván. 1903-ban Daróczy Miklós, Bálint György, Zakariás Antal, Szebeni Antal, és Szeles Dénes börgyárat is hoztak létre. Ezután botgyár is létrejött. De sajnos nem voltak hosszú életűek. Mindezekből láthatjuk, hogy az ipari élet változatos volt, hiszen próbálták itt tartani az embereket.²¹

A kereskedelem is színes körű volt. Székelyudvarhelynek szabad volt vásárt tartania, ahol árucseré zajlott, ugyanakkor itt gyűlt össze a környék emberisége, hogy megossza egymással a híreit, és értékesítse, amié van. Szekerek, lovak, szarvasmarhák, nem állomásozhattak a vásárban, külön kijelölt helyük volt. A viszont eladókat is elkülönítették egymástól, hogy az árukat ne tudják az emberek összehasonlítani a termékeket. A XIX. századtól viszont megjelentek a boltok, és átvették a kereskedelmi piac javarészét. Az volt a problémája a piacnak, hogy nem volt ellenőrizhető a vásárok árai, így irracionális áron is adtak el terméket. A korszerű hitelrendszer hiányában a pénz és a kölcsön problémája nagy volt. Az első hitellel foglalkozó vállalkozás 1873-ban jött létre városunkban. Ennél is jobb példa a lassú haladásra, hogy az első kórház az 1860-as években épült, de nem volt jó állapotban, így új épületet kapott 1887-ben. 1889-ig kellett várni, míg Dr.Imreh Domokos jobbá tette a színvonalat is.(6. kép) Ehhez képest gyógyszerház már elég korán épült, hiszen 1780-ban építették és Oroszlán névvel illették. Sokáig ez volt az egyetlen gyógyszerház a városban. Ezen kívül is sok fejlesztésre várt a város, meg kellett csinálni a vízvezetékeket, a fürdőt, a sétateret, a városházát, a vágóhidat, de a világítás is foglalkoztatta az embereket. Ezek elég sok időt felvettek, de szép lassan mindegyiket sikerült megvalósítani. A közszolgáltatás sem volt problémamentes, például a tüzeseteken történetekre sok panasz volt. Most pár sorban bemutatom, hogyan is valósultak meg a tervek. A városi park Rákockövy Samu hozzájárulásával jött létre, és 1904-ben már leválasztották a Pipás-kertből a területet.(7. Kép) Idehelyezték el Székelyudvarhely korcsolyapályáját, „pavilont”, vendéglőt. Ez nagy előrehaladás volt a városra nézve, de természetesen csak Szombatfalva átcsatolása után jöhetett létre. A korkövetelmények miatt kellett vágóhidat létrehozni, így 1874-ben megépült egy, viszont bezárták a rossz körülmények miatt, és modernebbet építettek. A világítás problémáját 165 petróleumlámpával oldották meg, amíg 1907-ben villamosságot vezettek be. A vármegyeház felújítása is 1895-ben fejeződött be (8. kép). Így szép lassan a város, egy teljesen új képet kapott, amely minden bizonnyal jobb volt, mint a régi. Székelyudvarhely fejlődése miatt szükség volt egy jó várostervezetre is.²²

Ennek a kornak a változatossága miatt a mozi látogatást és a regényolvasást igazi veszélyként fogták fel, mivel itt a fiatalság minden újjal találkozhatott. Feltevődik a kérdés, hogy volt-e szórakozás? A válasz mindenképpen az, hogy igen. Létezett a környéken fürdő, amiről ma már csak olvashatunk, mivel a környék a fürdővidékeiről is híres volt.²³

Itt említeném meg a környék egyik legrégebbi megmaradt kápolnáját, a Jézus szíve kápolnát.(9. Kép) Azért itt, mivel a közelében sós források és ásványi vizek voltak. Székelyudvarhely déli részén fekszik, a Nagy Völgy szájánál és a Köszörűkő sziklája alatt. A kápolna alaprajzi sajátosságai a rotundák és centrális templomok közé tartozik, ami a román korra jellemző. Nem említik középkori források, Orbán Balázs a 13.-századra keltezi. Az 1973-as ásatások viszont ezt megcáfolják, és a 16. századra tudják csak keltezni. A 2011-ben végzett alapos ásatás a késő középkorra datálja, vagyis fejedelemségkorinak. A kápolnának ma délen nyílik az ajtaja, az eredeti viszont nyugaton volt. Alaprajzi analógiái a Dunántúlon figyelhetőek meg. Mennyezetét fafödém képezi, Hermann György leírása szerint a kápolna belsejében a bejárattal szemben áll a Jézus Szíve tiszteletére emelt oltár, aminek központi eleme a krisztus-ábrázolás. 1830-ban a közelébe épült egy remetelak. Első forrásunk 1613-ból való egy udvarhelyi húsvéti körmenet leírásában. 1644-ben a kápolna mellett írták össze egy szántóföldet,

²¹ Novák: i.m. 7-31.

²² Uo. 34-66.

²³ Uo. 66-99.

ami jezsuitagondozás alatt volt. Székelyudvarhely első történetírója Lakatos István 1702-ben úgy jellemezi, hogy híres a gyógyforrásairól, és az Úrnapján tartott búcsúról. Antik alapon a kora kereszténység centrális templomaira hasonlít, mivel a kápolnatípus korai formái szinte kivétel nélkül a fejedelmi udvarokban van azok közül kevés épült Erdélyben. Ilyen található Gyulafehérváron és Keresztelőkápolnán. A rotundák építése Erdélyben egybe esik a római korral. Három álló emlék maradt fenn: a gyergyói Szent Anna templom, a kézdiszentléleki Szent István kápolna, és a miénk a Jézus Szíve kápolna. Ferenczi Géza ásott itt legelőször. Az ásatások során megállapíthatjuk, hogy a kápolna köré nem temetkeztek, ez arra utal, hogy nem plébánia templom volt. I. Ferdinánd 1560-ban vert dénárját kapták meg az alapozási árokban. A kápolna belsejében sír építmény volt, ami mellékletet és aranyozott ruhát is tartalmazott. Nem tekinthető a munka tudományosnak, így az ásatást nehéz volt újra elkezdeni 2011-ben. A talált leletek alapján semmiképp nem lehet Árpádkori, mint ahogy a legenda tartja, bizonyítéka, hogy a legkésőbbi lelet is csak 15. századi kifestés. Mikor is lehetnek a temetkezések benne? Ha megnézzük a rétegtant, a maradványok állapotát, a sírok földjét azt mondhatjuk, hogy a 16-18. században temetkeztek ide. A sír építmény beboltozása a 17. századra tehető. Az 1571-ben Székelyudvarhelyhez csatolt Gyárosfalvához tartozott, azóta a mi örökségünk. Legkézenfekvőbb funkciója a magánkápolna. Ezt igazolja, egy gyárosfalvi birtokosi család, de mivel nem szült konfliktust a tulajdona, sose tudjuk meg a kilétét az alapítónak.²⁴

Visszatérve a fürdős témához fontos megemlíteni, hogy a XX. század második felében már üdülő és szórakozó hely is volt a város közelében (10. kép). Az Attila-forrásnak keresztelt főforrást kőmedencébe vezették. A szállást igénylők rendelkezésére állt a közelben lévő lakok közül bármelyik, ilyen például a Rákóczi lak. A város szívébe visszatérve a korzó volt a Kossuth Lajos utcában sétáló emberek kellemes időtöltése. Ebben az utcában volt a Barkóczi vendéglő is, a Kassai-panzió, a Budapest szálló (11. kép), de a mozi is itt volt. A kávéházi élet az udvarhelyiek szokásainak már akkor is a része volt, hiszen nagyon jó szabadidős elfoglaltság mind a mai napig.²⁵ Kocsmába járni 5 hónapig lehetett szabadon menni egészen Apafi Mihály fejedelemrendelkezéséig, mivel az ő ideje után járhatott bárki bármikor kocsmába. Érdekességgéppen mindenképp megemlítendő, hogy pálinkát szabadon árulni csak a városi lakosságnak volt szabad elég hosszú ideig.²⁶

Az életmódban is változások történtek, 1889.-től komoly szabályok jöttek létre a házak építéseiben. Szalmával és náddal nem szabadott tetőt fedni már. Az egyszobás lakásokban minimum 5m hosszúság kellett legyen, szélessége 4m, magassága pedig 2,8m. A több szobás lakosoknál az egyik muszáj, volt ehhez igazodjon, a többinek csak a 3m szélesség volt kötelező.²⁷

A ruházat terén a XIX. század elején a nők bécsi biedermeier stílust viseltek szívesen, a század második felében viszont inkább Párizs diktálta a divatot. A férfiak öltözködése egyszerűsödött az idő folyamán, és nem utolsó sorban színtelenedett. A divat változásaival a népviselet háttérbe szorult, leginkább ünnepnapokon volt fontos. Levonva a következtetést, a XIX. és XX. század embere már igényelte a minőségi öltözködést, bálókba járt, és próbálta tartani a lépést a nyugati emberekkel. A férfiak főleg angol-francia hatású divatot követtek.²⁸

Étkezéseik napi háromszor volt, de egy fogást tartalmazott csak. Húst ritkán ettek, főképpen vasárnapra volt jellemző. Ünnepnapokon palacsintát, rétest, köre lepényt, pánkót, kürtöst, és mindenféle más lepényt készítettek. Italként pálinka dukált, bór főleg ünnepeken. Híres volt az Székelyudvarhelyi csigabéles édes ordával készített, tepsiben pirosra sült tészta.²⁹

²⁴ Sófalvi András: A székelyudvarhelyi Jézus kápolna. Haáz Rezső Múzeum. Székelyudvarhely. 2012. 7-37.

²⁵ Novák: i.m. 99-129.

²⁶ Szeles János: Székely Udvarhely története III. 11-12.

²⁷ Novák: i.m. 123-129.

²⁸ Uo.129-136.

²⁹ Uo. 136-137.

Székelyudvarhely művelődéstörténete Hermann Gusztáv leírása alapján

A fenti történelmi áttekintés után arra a következtetésre juthatunk, hogy Székelyudvarhely, mint a székelység anyavárosa jelentős közigazgatási központja lett az idő folyamán. A városnak nincsenek díszes középkori műemlékei, sőt a szerényebbek is elpusztultak az idő folyamán. Így semmisült meg a Szent Miklós-hegyi román kori templom, vagy a Szent Anna kápolna. Egyetlen román kori kolostorunk, ami megmaradt, a már említett Jézus Szíve kápolna. Székelyudvarhely fokozatos előrehaladását a kézműiparnak köszönheti. Ezt bizonyítja Dávid László, aki rámutat a XIV-XV századi fazekas-és kovácsműhely maradványaira. A hagyományok szerint már Zsigmond király uralkodása során kiváltságos helyzetbe került a város, pontosan a kézműiparának hála. Gazdag polgári réteg viszont így sem alakult ki. A szegénységnek az egyik jele, hogy egyetlen diákot sem küldött külföldre tanulni. A szerzetesek udvarhelyi megtelepedése vita tárgya, mint az időpont, mint pedig a ferencesek és a domonkosok érkezését illetően. Meggyőzőbb és gyakoribb adatok híján nehéz állást foglalni ezen a téren. Viszont sokkal fontosabb azon eltöprengeni, mit is jelenthet egy kis városnak a szerzetesek jelenléte. Mindenképp sok átalakulást hoztak a közösségnek. Erre jó példa, hogy a XV. században Báthori István vajdának sikerült a kolostort átalakítania, hogy védeni, sőt lesújtani tudott innen. Különleges értékű írásos emlékmű is maradt fent ebből a korból, a Székelyudvarhelyi Kódex. Az írásos emléket hat kéz írta. A leghosszabb munka az első szerző által íródott. Ennek a résznek eredeti lapszámozása is van, Nyújtódi András, az író minden lap jobb felső sarkában vörös tintával számozta a lapokat. A második részben más-más írásokból inspirálódott, és az örök boldogság kérdését feszegette. Szövegeit egyéni módon szerkesztette, jól tudta rendszerezni a latinról fordított írásait is. Nagyon érdekes, hogy olyan magyar forrásokra is hivatkozik, amikkel máshol nem találkozunk. A második kéz szövege a halálról szól, míg a negyedik szöveg az engedelmeségről. Az ötödik kéz is az előző témát boncolgatta tovább, de a hatodik evangéliumi fejezeteket tartalmaz.³⁰

Itt Székelyudvarhelyen hiányoztak azok a társadalmi tényezők, amelyek a humanizmus műhelyei lehettek volna, gazdasági vonatkozásban pedig eléggé kicsi volt még a település, hogy komolyabb dolgot el tudjon érni a XVI. században. Viszont szerencsének lehet mondani, hogy a kézműipar, a céhek megalakulása, a kiváltságok sokat javítottak a helyzeten. Báthori István fejedelem elrendeli, hogy a városban lakó nemesek a közterhekben osztozzanak a lakosokkal, míg Báthori Gábor utasítja a székelyeket, hogy az Udvarhelyhez csatolt két falu területének birtoklását biztosítsák, és oltalmazzák. Hiteles céhlevél, csak a XVI. században került elő, de azt tudjuk, hogy 1572-ben tömörültek céhbe a fazekasok és rá nemsokára a vargák. A fentiekből jól kitűnik, hogy a független erdélyi fejedelemség megalakulása után, az ipari fellendülés itt is megmutatkozik. Az 1519-es székely felkelés városunkat is érintette, Zápolya János itt vonta össze hadait, és innen indult a felkelők ellen. János Zsigmond felépítette a Székelytámadt várt, hogy emlékeztette a népet, és megfélemlítse. A lutheri reformáció sem került el a régiót, a brassói szász közvetítéssel már a XVI. században behatolt Erdélybe. Ezzel együtt megkezdődtek a felekezeti harcok is. Az udvarhelyi reformáció elkezdődéséről pontos adattal nem szolgál senki, de 1563-ban annyira megnőtt a hívek száma, hogy rendelet kellett szabályozza azt, hogy a Szent Miklós dombján álló román kori főtemplomot közösen használják a katolikusokkal. Ez a helyzet viszonylag sokáig így is maradt. 1590 körül a vár kapitánya Mindszenti Benedek volt. Ő kérte a kolozsvári jezsuita rendháztól, hogy küldjön missziós atyát az udvarhelyi egyházközség újbóli megszervezésére. Marosvásárhelyi Gergelyt hívták ide Gyulafehérvárról, és az ő nevéhez fűződik az első udvarhelyi középfokú tanintézet megteremtése is, ami nem más, mint a Katolikus Gimnázium (12. Kép.). Ettől a pillanattól kezdve a tanintézet szerepe mindig nagy volt a város életében. A gimnáziumi ciklus öt tanulmányi év volt. Mindegyik osztálynak külön tanára volt, aki minden tantárgyat tanított a diákoknak. Gergelynek a legfontosabb alkotása Székelyudvarhelyen mindenképp ez volt. 1610-ben minden „pápas papot” kitiltott az

³⁰ Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Kriterion kiadó. Bukarest. 1993. 10-19.

erdélyi országgyűlés a városból. Ez egy lényeges, viszont szomorú pillanat volt. A XVII. és a XVIII. század lassú fejlődést, és sok szenvedést hozott városunknak, ilyen például az 1595-1596-os székely felkelés is. A XVIII. században újabb céhes szervezetek alakultak, és 1628-ban a szabók kiváltak a szűcsök céhéből és önálló szervezetet alapítottak maguknak. Rá nemsokára, 1638-ban megalakult a kalmárok társasága is. Már a kuruc időkben állott a piactéren a „vargaszín”, és a cipőket árusítók helye. A fentieket elmesélve, úgy tűnhet, hogy mégis fellendülést figyelhetünk meg ebbe a kórban, de sajnos ez nagyon ingadozott a sok csapások miatt. 1633-ban, 1661-ben, 1709-ben, 1710-ben, 1719-ben döghalál pusztított a városban, ami nem kis létszámcsökkenést eredményezett. 1662-ben Ali pasa felperzselte a városunkat, ezzel óriási kárt okozva Székelyudvarhelynek. A XVIII. század éveiben még egy nagy megrázkódtatás érte, az amúgy is fáradt embereket. Megszervezték a székely határőrséget, de nem békés módszerekkel. Az egységes fellépésnek hála Székelyudvarhelyen nem sikerült bevezetniük. Viszont a győzelem ára nagyon nagy volt, a várost megszállták a német katonák. A Habsburg uralom megerősödésének hála újra szilárd lett a katolikus egyház hatalma, ekkor telepedtek meg a ferencrendiek is. 1717-ben nagyarányú építkezésnek kezdtek, előbb a város terét lezáró barokk templom épült meg, majd a kolostort fejezték be. Az 1670-ben megalapított Református Kollégium (13. kép) mégis jobban növekedett, és több szerepet vállalt a város szellemi életében. A XVII. század közepén Sámbar Mátyás vezetésével újra felvirágozott a jezsuita iskola is. II. Rákóczi György kiutasította Sámbart Erdélyből. Szeles János így örökölte meg a jeles embert: „Híres volt már páter Zsámbar mind a pápistáknál, mind a reformátusoknál a hit dolgairól kibocsátott könyveinek írásáért.” Sajnálatos, de e nagyszerű ember távozása után az iskola története megint lehanyatlott. A Habsburg uralom terjeszkedése Erdélyben, jó hatással volt a rendházakra és iskolákra, mivel támogatta őket mindenben. Az udvarhelyi jezsuita rendház a katolicizmus erős székelyföldi központjává nőtte ki magát ennek a segítségnek hála. De az is nyilvánvaló, hogy ebben az időszakban az udvarhelyi iskolák csak a grammatikai ciklus befejezéséig tudták tanítani a diákokat. A jezsuita iskola tanárai képzése igen alapos volt, erre nagyon odafigyeltek. Büszkén mondhatjuk el, hogy költő is bontakozott ki e falak között, aki nem más, mint Nagy Keresztély János. Viszont színjátékban jeles ember is nőtt fel, mégpedig Illei János. Ezek persze csak kiemelt nevek, a névsort böngészve találunk még érdekességeket. Ebből is láthatjuk, hogy az iskola szerepe az idő folyamán nagyon nagy lett, és nagy szerepet vállalt a közösség szellemi életében. Székelyudvarhelyen a XVII. század utolsó harmadában a két egymással szembenálló tanintézet mögött egy-egy erős egyházi szervezet tevékenykedett, akik támogatták az iskolákat. Így e két iskola részesévé vált az ideológiai harcnak, és ez az egyik oka, amiért nem lehetne kihagyni a két iskola történetét a város művészettörténeti leírásából. A protestáns iskola kitűnik, hogy a tanítás nyelve a latin volt, hogy az etimológiai osztályoktól kezdve tanultak görögöt, és a vallásoktatást a heidelbergi katekizmus alapján oktatták. A négy klasszis elvégzése után a tanulókból deák lett, aki ezek után „chlamis” jelzöt viselt. Kiss Ferenc az évi diáklétszámot 150-160-ra becsülte. Ez a kis városra és környezetére nem volt annyira negatív. Viszont nagyobb jelentőséggel bír, hogy a XVII. kilencvenes éveitől a végzett diákok kántori és pedagógiai pályára is mehettek tovább. Ez egy mérföldkő volt. 1751-től bevezették a történelem és a természettudományok oktatását is. A székelyudvarhelyi Református Kollégium létének első száz évében sikerült felzárkózzon a nagyenyedi, a kolozsvári és a marosvárhelyi kollégiumok közé. Azért büszkén mondhatjuk, hogy ez nagydolog egy kis város életébe.³¹

A fentiekből kitűnik, hogy az oktatás nem volt rossz városunkban, ennek következtében kerültek ki emberek innen, akiket a nagyvilág ismer. Persze, egy részük csak az alapozást kapta meg itt, és utána tovább tanult. De volt olyan is, hogy az itt szerzett tudásával vált naggyá. Ezek az emberek azt bizonyították be, hogy Székelyudvarhelyen mindkét iskola olyan tudást biztosított számukra, amelyekkel ha tovább tanultak, ha nem meg tudtak állni a nagyvilágban.

³¹ Uo. 21-46.

Csak itteni oktatásban részesült például Cserei Mihály, de, hogy ne csak erre mondjak példát tovább tanulása után ismerhetjük meg Verestói Györgyöt vagy Zöld Péter.³²

Székelyudvarhelyen a XVIII. század elejétől a szellemi felfogás előkészítette a felvilágosodásra és sajátos művelődésre az embereket. Sajnos újból az elszigeteltség volt a városnak a „bukása”, mivel nem válhatott irodalmi és művelődési központtá. Viszont jó hír, hogy jó kapcsolatot ápoltak az Erdélyi Múzeum és Zombori József, a székelyudvarhelyi Katolikus tanára, így egy értékes tanulmány jelenhetett meg Székelyudvarhelyről. A felvilágosodás korában az iskolák már közvetlenül is részt vehettek az eszmehirdetésbe, így szerepük lényegesen megnőtt. Az anyanyelvű kultúra felvirágzása azt eredményezte, hogy a színjátszás városunkban is jobban ki tudott bontakozni. A katolikus gimnázium lényeges fejlődésen nem ment keresztül, helyzete és tanítása stabil maradt. A Református Kollégium viszont ebbe az időszakban élte anyagi és szellemi felvirágzását. A minden városbeli által ismert név, Backamadarasi Kis Gergely, 1771-ben már hatalmas építkezésekbe kezdett városunkban. Ugyanakkor kiváló pedagógus és gazda is volt. Nem is csoda, hogy később a róla nevezték el a Református Kollégiumot. Ez a fényes virágzás a város iskolai natításában nem csökkent, sőt boldogan mondhatom el, hogy nőtt ezután is. 1810. szeptember 10-én megnyílt a kollégium „theatruma”, és ezt a napot tartjuk a Székelyudvarhelyi világi jellegű iskolai színjátszás kezdetének. A kezdés a *Matskási Julia* darabjával kezdődött, és nagy sikert aratott.³³

Társadalmi- és gazdasági viszonyokat nézve Székelyudvarhely többnyire mesteremberekből állt, mint ahogy a céhek alakulásából is ítélnénk. A Szentimrén lakók földművesek és szekeresek többnyire tímárok és csizmadiával foglalkozó emberek voltak. A kézművesség viszonylag magas fejlettséget ért el városunkban, még akkor is, ha pénztelenség uralkodott, és a sokcéhes iparosokhoz képest a piac nem volt túl nagy. A XVIII. és XIX. századfordulóján nagyon kiéleződött a politikai viszály Székelyudvarhelyen. A polgárság és a nemesség rossz viszonya abból adódott, hogy szerettek volna a nemesekkel leszámolni a polgárok. Végül is a Gubernium útján sikerült helyre rázni a dolgokat, a birtokos nemesség javára, mivel 1822-ben elutasították a jurisdictiót. A két rend egyesülése császári szuronyok árnyékában valósult meg. A felgyorsult eseményeknek hála a művelődést felrázták, és nagyobb életre fakadt. 1837 februárjában, Erdélyben az első között létrejött a Társalkodó Egyesület. A kaszinó-tagok sorában a felvétel titkos volt, és szavazással történt. Mint második évben a társulat közgyűlést is tartott. Az Erdélyi Híradó 1842-es számából az derül ki, hogy a tagok részvétele hiányában a kaszinó megbukott.³⁴

Haladva az idővel a reformkór a két tanintézet számára is változásokat hozott. a Katolikus középfokú tanintézetben a hanyatlás jelei mutatkoztak, viszont a Kollégiumban 1830-ban felállították a negyedik tanszéket is, a jogi katedrát. Ezzel nagy lépést tett előre, és akadémiai rangra lépett fel. Nagy szerencsénkre ebből a korszakból csaknem mindent tudunk az kollégiumi oktatásról. Ismerjük a klasszisok tanterveit, a tankönyveket, sőt még az órarend is megmaradt számunkra. 1848-ig az alsóbb osztályok száma a 8 volt: az elementaria, a coniunctica, a grammatika, a syntactica, a rhetorica, a poetica, a graeca-germanica és a logika osztály. Tantárgyaik a vallás, magyar, latin, görög, német, magyar történelem, egyetemes történelem, földrajz, természethistória, filozófiatörténelem, logika, lélektan, embertan, ásványtan, költészet, mitológia, római régiségtan, aritmetika, algebra, geometria, és ének. Szerencsére a tantárgyak többségét már magyarul tanulhatták az idejéről tanulók. Híres emberei közül Szőke József úgy maradt fent Székelyudvarhely történelmében, mint aki a legjelentősebb tollforgató ebben az időben.³⁵

Ebben a meghitt kis városba, ahol mindenki mindenről tudott, elmondhatjuk, hogy különlegesség vált a tanár-diák kapcsolat. Bodola Sámuelről maradt fent, hogy minden diákját személyesen ismerte, és az utcán is nevükön szólította őket. Ez a közeli viszony azt

³² Uo. 52-54.

³³ Uo. 57-80.

³⁴ Uo. 84-90.

³⁵ Uo. 91-104.

eredményezte, hogy a tanári testület megértette és támogatta a diákjai irodalmi és művelődési szervezkedését és törekvéseit. A kór szelleme miatt is jelentek meg azok a vándorszínészek, akik bejárták egész Erdélyt, köztük Székelyudvarhely is. Felek Miklósról jegyezték meg, hogy itt nálunk élte át először első színházi élményét. *Báthori Mária* színművét látta, mégpedig vándorszínészek előadásában. Az ezt követő időszak nem volt már ilyen boldog tényekkel teli, az 1848-1849-es évek nem kedveztek a gazdaság és művelődés fejlődésének. Az erdélyi fejedelemség közvetlenül a bécsi udvarhoz tartozott, és tőle függött. Erdélyt ekkor osztották 6 kerületre, és az egyik ilyen központ Székelyudvarhely lett. Sajnos az osztrák gazdaságpolitika mégis fékezte az erdélyi ipar fejlődését, így ez nem volt pozitív változás számunkra. Az elején még a kis iparosok tudtak érvényesülni, viszont a későbbiek során nem tudtak versenyezni a vámmentes osztrák árukkal, amik az egész területet belepték. Ezek mellett ott volt a már említett vasúthálózat hiánya, és a hitelintézetek rossz működése. Valami változás mégis elindult a városban a fejlődés, ekkor jött létre a főtér és a főutca mai képe. Ugyanakkor, ekkor építettek olyan középületeket, amik ma is ékességei a városnak. 1891-ben épült fel a vár belterületén az Állami Főreáliskola (14. kép). 1893-ban fejezték be a Katolikus Gimnázium neoklasszikus homlokzatú épületét, és 1896-ban épült a főtéren a vármegyeház épülete is. Ez mind paloták és fényűzés nélkül. Ennek ellenére a kor sajtója mégis nagyon sok negatív közleményt ír, panaszkodva a helyi gazdasági helyzetre, és a kormányra. Panaszkodni viszont lehetett volna arra, hogy a század utolsó harmadában művészi tevékenység csak és kizárólag az iskolákban zajlottak. Ezt észrevéve orvosolni kellett a helyzetet, és egyre másra egyletek alakultak környékünkön. Így alakult meg a Polgári Olvasókör, a Nőegylet, a Kereskedő Ifjak Olvasó Egylete, és még sok már hasonló társaság. Az egyletek együtt jártak az ismeretszerzéssel, művelődési tevékenységekkel, és nem utolsósorban a szórakozással. A két viszonylag öreg iskola mégis nehezen vészelte át ezt a hatalmi harcokkal teli időszakot. A Katolikus Gimnáziumban az új korszak első felében lezárult a főgimnáziummá való fejlesztés. Így az osztálytanítást leváltotta a szak tanítása. Ennél eltérőbben fejlődött az oktatás a kollégiumban. Itt is bevezették a Thun-rendszert de nem sokáig, mivel 1861-től ki is vették. Ezen kívül fontos megemlíteni, hogy 1871-ben új középiskola létesült, a már említett Állami Főreáliskola. Alapítása Eötvös József nevéhez fűződik. Ez egy újabb diákságot vonzott maga köré, de nehezen tudott érvényesülni az elején a két nagy intézet mellett. A művészi tökéletességre és a közönség fokozódó művészi igény az iskolák összefogására „kényszerítette” az intézményeket. A tudományos kutatás és búvárkodás elvárt volt már minden tanintézményen belül, eredményeinek publikálása szinte már kötelező volt. Ettől a perctől kezdve nyüzsögtek a betokosodástól irtózó, szellemi kibontakozást kereső értelmiségiek. Solymossy Endre kollégiumi tanár ezért is teremtette meg az Ipari Munkások Szabad Lyczeumát. Ez az ipari munkásokat segítő csoport, nagyon hasznosnak bizonyult. Egy ciklus 10-14 előadásból állt, és a fő célja az általános műveltség nyújtása volt. Összességébe véve a szabadlíceumnak is hívott hely szolgáltatta a népnevelés ügyét, és beleoltotta a népbe a tudás igényét.³⁶

Kissé előreszaladva az időben nagy változások következtek, még pedig az 1918. december 1-én a gyulafehérvári nagy népgyűlésen. Ekkor egyesült Erdély Romániával. Sajnos a változás nem jutott el ideig, Székelyudvarhely nem haladt előre. A város gazdasági szerkezetében nem változott, kisiparos város volt, és az egyesülés után is az maradt. 1921-ben a megye küldöttséget küldött a fővárosba, hogy felhívja a figyelmet a válságos helyzetre. Octavian Goga megígérte, hogy orvosolni fogja a helyzetet. Sürgető volt a dolog, mivel mind több és több kisiparos mondott le, és ezt csak fokozta, hogy a friss munkaerő nem kapott munkát. Éppen ezért is a lélekszám mindegyre csak fogyott, nagyon nagy lett a kivándorlás. A város külső képe se változott sokat, 1916-ban leégett az 1829-ben épített városháza, és mellőle az öreg árúszínek is lebontották. Egyetlen pozitívum, ami eszembe jut, az-az, hogy így is megyeszékhely maradt, így a megyei hivatalok tovább működtek. Nem utolsósorban említést kell tenni arról is, hogy az iskolák is végig működésbe voltak, ugyanakkor az egyletek is töretlen szorgalommal működtek.

³⁶ Uo. 104-146.

A Római Katolikus Gimnázium az 1918-ban szeptember 19-én megnyitotta kapuit, de a tanulók létszáma a gazdasági válság következményeképpen folyamatosan apadt. Viszont a kollégium is megnyílt 1918-ban, 210-es létszámú gyerekekkel. A kollégium mellett leányiskolát is nyitottak. (15. kép) Az 1927 évi kolozsvári közgyűlésen úgy döntöttek, hogy a kollégiumot bizonytalan időre felfüggesztik, csak az intézetet tartják fenn. Ugyanakkor Nagyenyedről áthelyezik a református tanítóképzőt. A tanítóképző alsó négy osztálya leánygimnázium maradt. A Magyar Főreáliskola helyébe is Št. O. Iosif Állami Líceumot létesítettek. Több kisebb nagyobb iskola létesült még ebbe az időben, de nem voltak hosszú életűek. Az Állami Ipariskolának sikerült fennmaradnia, viszont román nyelven folytatta tovább a szaktanítást. Az is tény, hogy az 1920-as években már működvelő színházi előadásokat, akár hangversenyeket, irodalmi esteket is láthatunk kis városunkban. Ez a művészetre nézve nem kis haladás. A szakszervezet működését bezártatta a hatóság, viszont helyébe megkezdte tevékenységét a Munkás Testedző Egylet. Ezen kívül a 20-as években már három sportegyesület is részt vett a közéletben: a Munkás Testedző Egylet, a Hargita SE, és a Hargita Sportegylet. Az 1940-es években elárasztották az iskolát a fiatalok. Ezek után számuk mindig nőtt. Ebből is láthatjuk, hogy most is megőrizte Székelyudvarhely iskolaváros jellegét, amit büszkén mondhatjuk, hogy azóta is tart. Az iskola színjátszó csoportja is gyakran létesítettek művészi élményt az itt lakók számára, tudjuk meg több korabeli sajtóból is. A hetilapok, illetve folyóiratok egymás mellett éltek, vagy egymással szemben. Viszont helyi jellegzetességüket megtartották. Néhány hírlap illetve újság szerkesztését ismert és elismert író vagy tudós is felvállalta. Az udvarhelyi korabeli sajtó egyik legjelentősebb alkotása a *Székely Közélet*, 1920-ban pedig a nevezetes Tompa László került a lap élére. Az közéletben az iskolák és egyletek összefosága által 1921 elejétől figyelemre méltó művészi előadások zajlottak. A filharmonikus Társaság, az iskolák és a Polgári Önképző Egylet szervezésében több zenés művet is színpadra vittek. Ezzel ellentétben prózai darabok nagyon ritkán kerültek színpadra. Voltak olyan előadások is, amelyekre felfigyeltek a nagyvárosokban is, ilyen például Nyíró József székely népoperája, a Júlia szép leány.³⁷ Természetesen a rendszerváltás rajta hagyta nyomait a városon, de a dolgok innentől kezdve már nem alakultak olyan rosszul Székelyudvarhelynek, ha nem is gyors változások, de lassúak és biztosak következtek be, így hát át térek az általam ismert csodaszép város bemutatására.

... és a jelen.

Akkor vesszük igazán észre az egykori város és a mostani Székelyudvarhely közötti változásokat, ha jobban megnézzük mik is jöttek létre, és mik voltak azok, amik kikerültek Székelyudvarhely mindennapjaiból, éppen ezért azzal kezdeném, hogy „körbe vezetek mindenkit” Székelyudvarhely városában.

Kezdjük az túrát a Segesvári bejáratnál, amelynek közvetlen közelében található a már említett Jézus Szíve Kápolna. A kápolnát 1992-ben hivatalosan is a város legrégebbi műemlékének nyilvánították, ezzel méltó helyre került az épületek besorolásában.³⁸ Kicsit haladva befele a városba nem pont a főúton, hanem kisebb kitérővel a Budvár utcában találjuk magunkat. Itt iskolavárosunk első középiskolája előtt találhatjuk magunkat, ami a Bányai János Műszaki Szakközépiskola nevet viseli (16. kép). Nevét 1993-ban vette fel, és Hargita megye egyik legnagyobb szakképző intézménye. Az iskola profilja a textil-, fodrászat, elektronika, sport, fa- és építőiparhoz kapcsolódik, így diákja jó szakmunkásokká és technikusokká válhatnak. Ugyanakkor az ingázó diákoknak biztosítanak bentlakást, és étkezdet is.³⁹ Visszatérve a főúthoz a már sokat említett Kossuth Lajos utcában találhatjuk magunkat, ahol a mai napig a város „szíve” van. Az utcában több szórakozóhely is akad, ilyen a Corso, Broadway vagy a

³⁷ Uo. 184-242.

³⁸ Székelyudvarhely látványosságai. Forrás: <http://uh.ro/szekelyudvarhely-latvanyossagai>

³⁹ Bányai János Műszaki Szakközépiskola. Forrás: <http://www.banyaijanos.ro>.

Vertigo. Ezek a helyek, megfelelőek egy nyugodt tea, vagy akár sör elfogyasztására is. Az, aki művelődni szeretne, arra is van lehetőség, hiszen ebben az utcában van a Haáz Rezső Múzeum. A város tudományos-művelődési intézményei közül, ez a legrégebbi, sőt Erdély szintjén is. Állandó székháza csak az 1968-as évben kapott, de ekkor jött létre a képtárja, és a Tompa László és Tomcsa Sándor emlékszoba is. 1990-ben újra egyesült a Tudományos Könyvtárral, pedig belőle nőtte ki magát. Csak 1994-ben került vissza a város fennhatóságába, viszont önálló intézmény maradt.⁴⁰ Felérve a Kossuth Lajos utca végében fordulhatunk jobbra, és balra.

Először nézzük meg balra, milyen nevezetességek találhatóak. Nem kell, sokat menjünk, és ott lesz előttünk egy gyönyörű késő-középkori és újkori templom, a ferences templom és kolostor vagy más néven a Szent Ferenc-rendi templom (17. kép). Az Alsó- Piac téren vagyunk, a Vár utca sarkánál. Szintén műemlékké nyilvánították a gyönyörű két-tornyú ferences templomot. A köznyelvnek úgy maradt meg a templom, mint a Barátok templom, hiszen ferencrendi szerzetesek vezetik mind a mai napig. A templom és a kolostor a barokk klasszicizmus közötti átmeneti korszak stílusjegyeit ötvözi magában, ezzel a Fő tér alsó felének egy barokk hangulatot kölcsönözve.⁴¹ Vele szemben található a 2004-ben átadott Emlékezés Parkja (18. kép). Azért is ezt a nevet viseli, mert minden székely ember számára ismert történelmi alakoknak állít emléket. A szobrok között megtalálható: Báthory István, Bem apó, Bethlen Gábor, Bethlen István, Csaba királyfi, Fráter György, Hunyadi János, Kós Károly, Nyíró József, Rákóczi Ferenc, Wesselényi Miklós és a Vándor Székely is. Meghitt hangulatával annyira magával ragadja az embert, lehet, hogy ezért is ez az egyik leglátogatottabb turisztikai hely a városban.⁴² Tovább haladva, a Küküllő Szálloda tárulkozik elénk, Székelyudvarhely egyik legnagyobb szállodája. A hídon is átmenve, nagyon gyorsan a Művelődés Háznál vagyunk. (19. Kép.) Az 1956-ban nekifogott épületnek lapos tetőt terveztek, viszont mégis cserepes, timpanonos sártetőt kapott. A belső tér díszítésében a székely népművészet is helyet kapott. Az avatóünnepség 1959-ben már meg is történt, és az épület egy 500 főt befogadó nagytermet tartalmazott, és több kisebb termet, amelyeket azóta nagyon kihasznál a város. Itt helyet kapnak különböző tárlatok, szakkörök és rendezvények is.⁴³ A Művelődés Ház közvetlen háta mögött található a városi park. A zöld övezetével, sétáló útjával és számtalan padjával gyönyörű napokat ad Székelyudvarhely lakóinak. A parkhoz tartozik a Park étterem, a játszótér, a városi strand és a korcsolyapálya is. Ezzel a közéletben elég kimagasló helyet ér el a park. Ugorva kicsit, Szombatfalván található az Ugron-kúria (20. kép), ami egy klasszicista stílusjegyeket tartalmazó építkezés, és 1858-ban fejezték be. Az Ugron család kúriája volt, de a kúria előzőleg a Szombatfalvy család tulajdonát képezte.⁴⁴

Visszatérve a Kossuth Lajos utca végében nézzünk szembe a Városháza épülettel (21. Kép), hiszen csak egy kis parkocska áll közénk. A volt vármegyeház egykor az egyik legimpozánsabb épület volt, hiszen több stílusjegyet is magával hordoz. A belső építészeti szempont külön felbecsülhetetlen értéket képvisel, hiszen a zárt udvar végében kialakítottak egy csodás dísztermet, ami 2003-ban felvette a Szent István nevet.⁴⁵ A már említett kis parkocskának a felső szélében húzódik, a város főterén a református templom (22. kép) 1780-81 között épült Backamadarasi Kis Gergely közreműködésével, és ezzel két részre osztotta az egykori Piac teret. Az Alsó- Piac tér az egykori Batthyány tér volt, de most már Szabadság tér lett, és a Felső- Piac tér az egykori Deák tér volt, most viszont Márton Áron tér lett, vagy, ahogy az itt lakók mondják „Patkó”. A templomot mai napig használják heti rendszerességgel a Backamadarasi Kis Gergely tanulói és tanárai egyaránt.⁴⁶ A templommal szemben megtalálható a „Vasszékely”-szobor és hősök emelvénye. (23. Kép) Alkotója Szabó János szobrászművész, és a második

⁴⁰ Haáz Rezső Múzeum. Forrás: <http://www.hrmuseum.ro/muzeum~hu~8~1~magunkrol.html>.

⁴¹ Vofkori László: Székelyudvarhely. Euro-Tour. 2006. 20. oldal.

⁴² Székelyudvarhely Látványosságai. Forrás: <http://uh.ro/szekelyudvarhely-latvanyossagai>.

⁴³ Székelyudvarhelyi Művelődési Ház. Forrás: <http://muvelodesihaz.ro/tortenet.html>.

⁴⁴ Vofkori. i.m. 34 oldal.

⁴⁵ Uo. 26-27.

⁴⁶ Uo. 25.

világháborúban elhunyt hősi halottaknak emelte az emlékművet.⁴⁷ Közvetlenül a szobor jobb oldalán két iskola is található. Az első 670-ben megalakult a székelyudvarhelyi Református Kollégium (24. kép) gróf Bethlen János kancellár alapítványának köszönhetően. A kollégium a XVI. században rohamos fejlődésnek indult. A triviális iskolát Kis Ferencz egyidősnek tartja a reformáció megjelenésével, vagyis az 1500-as évek közepére teszi, viszont konkrét bizonyíték nincs.⁴⁸ Közvetlen mellette, a volt Mária Valéria kisdudoró épülete, amelyben ma a Benedek Elek Pedagógiai Líceum oktatása folyik.(25. kép) Az iskola születését a már említett 1927-es évre teszik. Ma az iskolában természettudományi és társadalomtudományi oktatás is folyik. Az iskolában mintegy 478 diák tanul évenként, akiknek tanulmányai nagyon jók, mivel képzett oktatókkal és felszerelt iskolában tanulhatnak. A szomszédságban lévő két iskolának viszonya több hullámvölgyön is keresztülment, mivel történelmük összefonódik. Nem közvetlen közelükben, de elég közel hozzuk, található a római katolikus főgimnázium épülete. A mai Tamási Áron Főgimnázium internátusa neoklasszikus stílusban épült az 1890-92-es években a Felső- Piac tér délkeleti sarkában. A ma látható épületet az 1890-es években fejezték be, és azóta még gyönyörűen fennmaradt, pedig az oktatás töretlenül folyik benne. A fő épület a mai Baróti Szabó Dávid utcában található, és a Tamási Áron Líceum nevet viseli.(26. Kép) Eklektikus-szecessziós stílusban épült fel 1909 és 1910 között, építetője pedig Pápai Sándor volt. Az iskola alapítási éve 1953-ra tehető. A négy évszázados iskola a várost székelyföld művelődés és haladó gondolkodás szintjén az központtá avatta. Az iskola mellett a Szent-Miklós hegyen található a katolikus plébániatemplom, ami egyház-építészeti műemlékként van nyilvántartva (27. Kép). A katolikusoknak ezen a helyen már a 14. században is volt templomuk, ami feltehetőleg a Telegdi-főesperes székhelye volt. 1333-ban a pápai tízed jegyzék is említi az István nevű papját. Az 1661. évi török büntető-hadjárat lévén a régi templom elpusztul, helyére újat építettek, amit ma is lehet látni.⁴⁹ Lefele a Szent Imre utcán a szórakozás újabb lehetőségei tárulnak eléink, mivel itt találjuk a Szleng, Alsó G, G. Pont, és Mokka kávézókat, amik különböző stílusban vannak kialakítva. Ugyanakkor ebben az utcában van a Székelyudvarhelyi 3D mozi is, ami gyerekeknek és felnőtteknek ugyanúgy jó szórakozást kínál.

Innen rátérve a Tompa László utcára a Székelytámadt várat láthatjuk nem épp a legpompásabb állapotában, pedig műemlékké van nyilvánítva.(28. videó) Reményeink szerint sor kerül ennek rekonstruálására, mivel a város egyik kiemelkedő épülete. A mai várudvar központi részében az állami főreáliskola után megalakult Eötvös József Mezőgazdasági Líceum épülete foglalja el. Az épület mai formája az 1890-91-es évben épült, de csak az 1893.-ban avatták fel, és azóta is mezőgazdasággal kapcsolatos reáltantárgyakat tanulhatnak az ide jövő diákok.⁵⁰ Az iskola tözsomszédságában található a Tompa László költő életét és munkásságát bemutató emlékkiállítás. A költő 1920-tól haláláig itt lakott ebben a házban.⁵¹ Kicsit lefele haladva balra a Palló Imre Művészeti Szakközépiskolát tekinthetjük meg, ahol a diákok tanulhatnak zene tagozaton vagy képzőművészeti tagozaton. Az iskola tevékenysége jelenleg 3 épületben zajlik, ezzel teret adva művészet kibontakozásának. Az egyik épület a Kő- és Agyagipari Szakközépiskola helyén áll.⁵² Jobbra a városi piachoz tudunk eljutni egy kis utcán keresztül. Ugyanakkor a közelben van a Kós Károly Szakközépiskola. Az iskolát az 1970 évekre tehető, és kezdetben tanulni lehetett mechanikát, fémforgácsolást és öntő szakokat. Az iskola az igényeknek megfelelően bővült, lett bentlakása és étkezdéje is. A szakok is lecserélődtek, ma már turisztikával kapcsolatos szakokat és könyvelőséget tanulhatnak a diákok.⁵³

Ha visszakérülünk a főútra, vagyis a Bethlen utcára, egymás után láthatjuk a városi kórházat, a rendőrséget és a vasútállomást.(29. Kép) Felfele haladva a Betlenfalvi úton több

⁴⁷ Uo. 28.

⁴⁸ Backamadarasi Kis Gergely Református Kollégium. Forrás: <http://www.refkol.ro/bkgghu.htm>.

⁴⁹ Vofkori. i.m. 27-32.

⁵⁰ Uo. 17-20.

⁵¹ Székelyudvarhely látványosságai. Forrás: <http://uh.ro/szekelyudvarhely-latvanyossagai>.

⁵² Palló Imre Művészeti Szakközépiskola Forrás: <http://palloimre.ro>.

⁵³ Kós Károly Szakközépiskola. Forrás: <http://www.kosiskola.ro>.

nagyobb bevásárlóközpont tárul elénk, majd feltérve a Bethlen negyedbe megtekinthetjük a Dávid Ferenc Parkot (30. Kép), vagy ahogyan a nép nevezi a bethleni parkot. A park kisebb, mint a lent található városi, viszont tökéletes hely a Bethlen negyedben élő gyerekek, felnőttek és idősek pihenésére.

A megemlített épületek között találhatunk iskolát, műemléket, közéleti helyet is. Ezek mind a mindennapjainak díszítik, de ezen kívül még számos iskola és kisebb nagyobb templom található városunkban, melyekről nem írtam, mivel nem annyira jelentősek városnézés szempontjából. Ugyanakkor említésre méltó, hogy az utóbbi években jelentősen gyarapodott az egyetemi oktatás is városunkban, az itt tovább tanulok, választhatnak a MŰTF, és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem kirendeltsége között. Ezek a helyek, helyet adnak különböző tevékenységek létrehozásához, amik megmozgatják városunk lakosait. Sajnos a felnőttek érdeklődését nehezebb felkelteni, mint a diákságét. Szerencse, hogy fiatalokból nincs hiány kis városunkban. Hargita megye második legnagyobb településén komoly iskolai múlttal rendelkezik, mint ahogy megfigyelhettük. A gimnáziumokban, tanítóképzőben, egészségügyi, művészeti és más profilú iskolákban összesen 109 osztálynyi fiatal tanul, akiknek legalább 50% a környékről származik. Az 1989-ben beindult változások az országos átlagnál jobban beindították a város gazdasági életét. A változás a szolgáltatások fejlődésében figyelhető meg leginkább. A több szempontból is tradicionális fiatalság hamar megismerte, és átvette a fogyasztói társadalom pozitívumait. Ezáltal keverik a történelmi-kulturális tradíciókat, a gyors iramú fogyasztói társadalom fejlődésével.⁵⁴ A fiatalok életét pezsdíti még a Székelyudvarhelyi Fiatal Fórum (UFF) változatos program lehetősége is, amely minden évben több szórakoztató és művelődési programmal is szolgál a diákságnak. Ennek következtében városunk hangulata változatos vagy még inkább hangulatosabb lesz, mivel a kreatív fiatalok családalapítás után beépítik tapasztalataikat a mindennapokba. Így lesz kisvárosunk még színesebb, még mozgalmasabb, és még szerethetőbb is.

A gazdasági életet tanulmányozva Hargita megye közelmúltjában az iparosodás lassú volt, a vállalkozások száma kevés, viszont a megye gazdaságában jelentős helyet foglal el a rézérc, a kaolin, a só, az ásványvizek és az építőanyagok kitermelése is. Így a kitermelőipart a bányászat képviseli. Mezőgazdasági viszonyokat nézve a megye mezőgazdasági területe 401 950, és ebből 22,9% szántóföld. A növénytermesztésben a burgonya vezet, bár Székelyudvarhelyen kisebb mértékben, mint Gyergyószentmiklós környékén. Viszont Hargita megye a nagyvadak hazája is, környékünkön megtalálható medve, vaddisznó, szarvas, őz és fajdkakas is. A patakokban, folyókban több hal félével is találkozhatunk, ilyen a pisztráng, a ponty és márna. A vasútvonal hossza 300km, de a megyei utak hossza több mint 1.500km. Sajnos több is javításra szorul mind a mai napig. A kereskedelem széleskörű, viszont nagy mennyiségben történik faáru és gabona eladása a földrajzi adottságoknak köszönhetően. Székelyudvarhely térségében az aktív munkaerő-kínálat különösen a szakképzettség terén nagyon rossz, így nem bízható egy erőteljesebb gazdasági felfuttatáshoz, fejlesztéshez. Az utóbbi években egyre jobban emelkedett az inaktív keresők száma, és a nyugdíjasoké. Ha további fejlesztésekre gondolunk, akkor mindenképp jelen van a piacgazdaság kiépítése, a privatizáció és a reprivatizáció erőteljes felfuttatása. Ez jó modernizáció lenne a székelyföldi életnek, ugyanakkor hosszú folyamat is. Ez mindenképp érinti a környező falvakat is, ami nagyszámú bevándorlást eredményez. Ugyanakkor szükség lesz városújítási tervezetekre, a turizmus ágazatainak összehangolására, és nem kis dolog lenne a honismeretre és tájismeretre nagyobb hangsúlyt fektetni. A kistermelők a mai napig lépéshátrányba vannak a nagy bevásárlóközpontokkal szemben, így a termelőkör értékesítési gondokkal küzd. Megemlítendő még a humán szféra javítása is, mivel nagyon lassan történik változás, főleg a mikro gazdaság terén.⁵⁵ Ezeket a problémákat, és ezekhez hasonlókat az 1997 években fogalmazták meg, de a mai napig sokuk még mindig fejlesztésre szorul, ezt is tartottam helyesnek megemlíteni őket.

⁵⁴ Ifj. Cseke Péter: Székelyudvarhelyi fiatalok a korszakváltás végén. .1. Oldal. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00006/6k06.htm>.

⁵⁵ Dr. Vofkori László: Település- és településfejlesztés Udvarhely térségben. Székelyudvarhely.1997. 38-101.

Dolgozatom így a végéhez közeledik, röviden megpróbáltam átfogni Székelyudvarhely történetét. Szó volt a múltjáról, régészeti feltárásokra, ugyanakkor közeletéről és jelenéről is. Összegzésként muszáj, megjegyezzem, hogy büszke vagyok a városra ahol felnőttem, hogy túlélte a sok viszontagságot, hogy fejlődött, hogy otthont ad ennyi székely embernek, és múltat ad több ezer lakosának. Csodálatos belegondolni múltjának apró pillanataiba, végig járni utcáit, látni változásait, bebarangolni régészeti lelőhelyeit. Úgy gondolom, hogy az olvasottak után, még inkább szeretettel, és odaadással gondolkodom majd Székelyudvarhelyre, ha az élet el is visz majd innen. Hiszen ez az a hely ahol felnőttem, ez az otthonom.

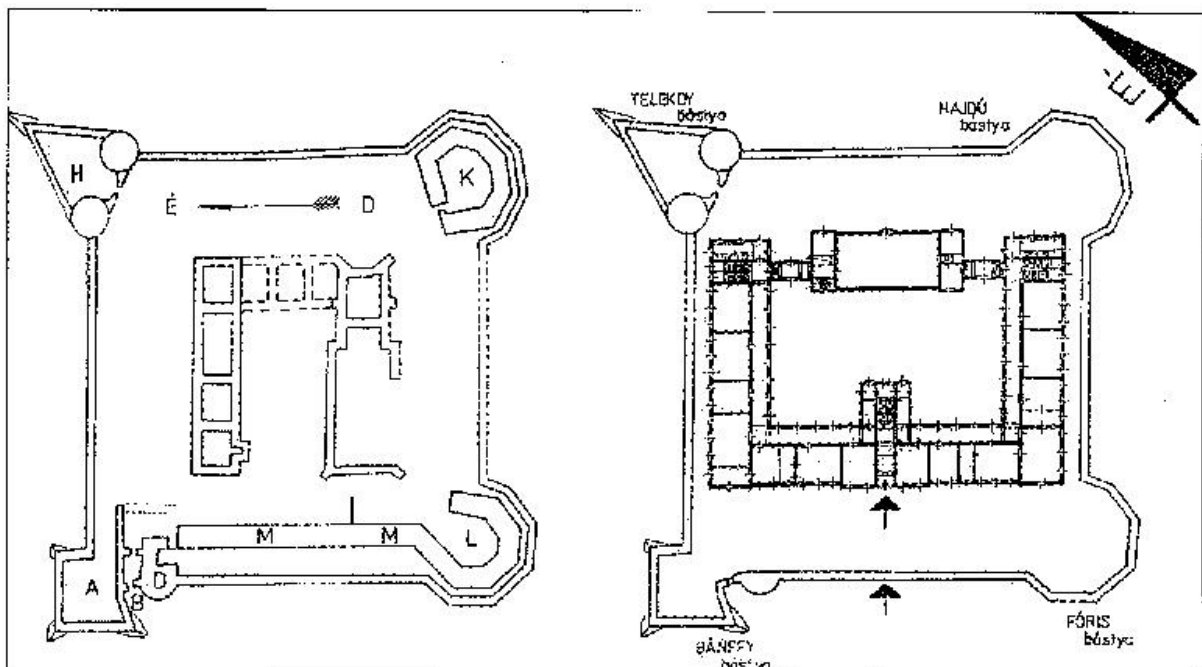
[illegible]

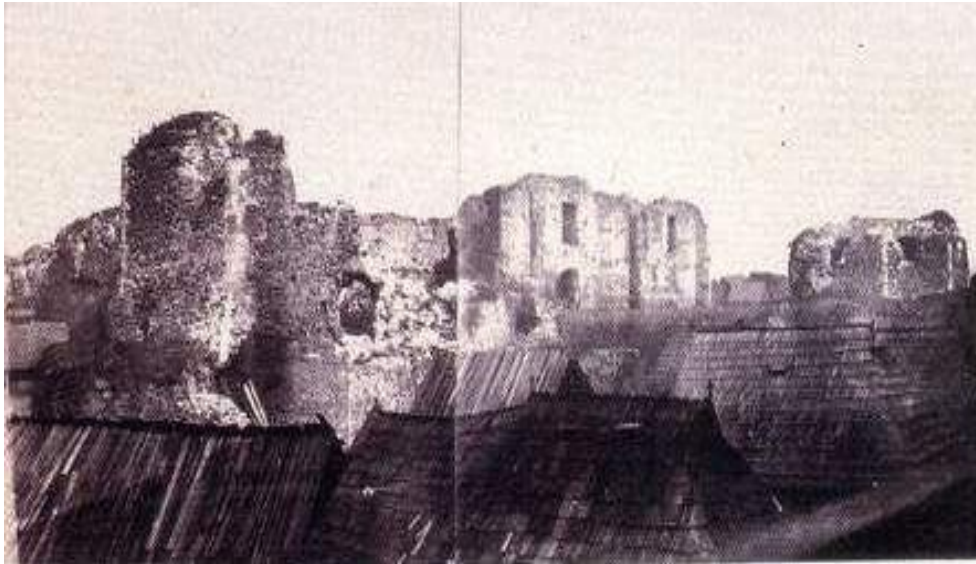
17

2. kép. Vizigót sír és kerámia töredék a Kadicsfalvi-réten vagy Alsólóknak nevezett mezőgazdasági területen.

3.Kép. A székely támadt vár alaprajza.

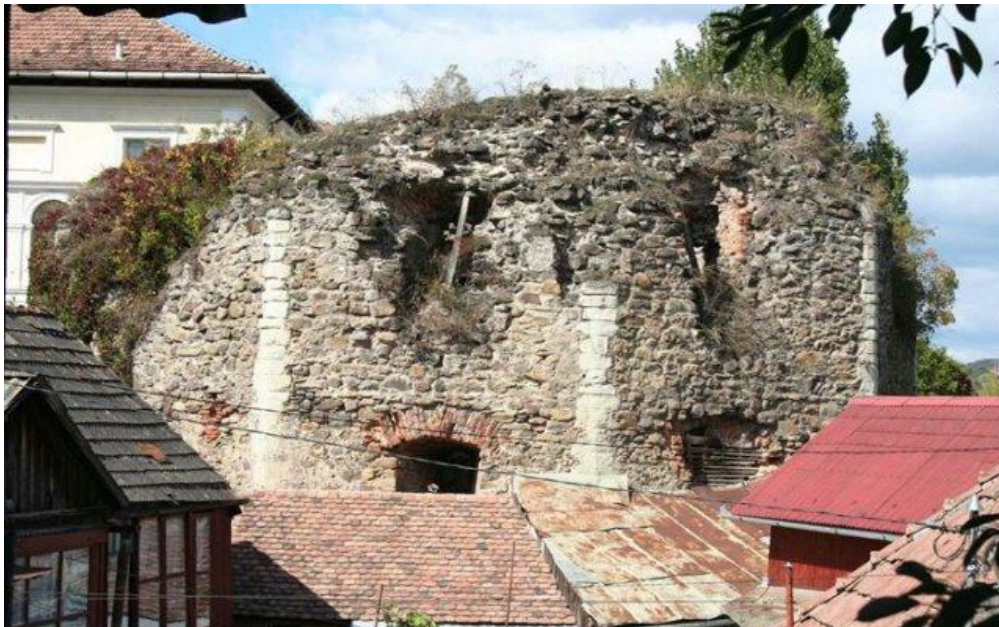
3.1. Kép. A
székelytámadt vár

Akkor.

Most.

9 / Megnevezetlen személy, valószínűleg Székely Mózes

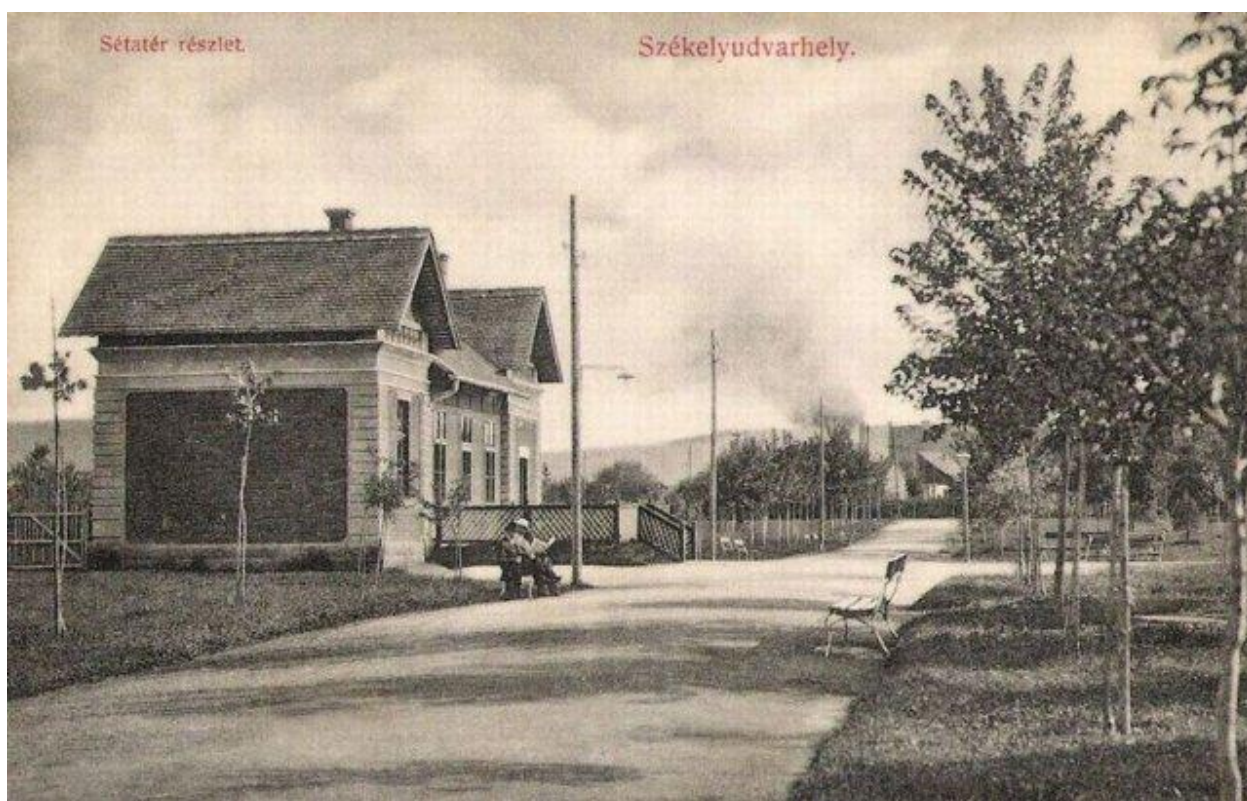
4. kép. Székely Mózes vélt alakja

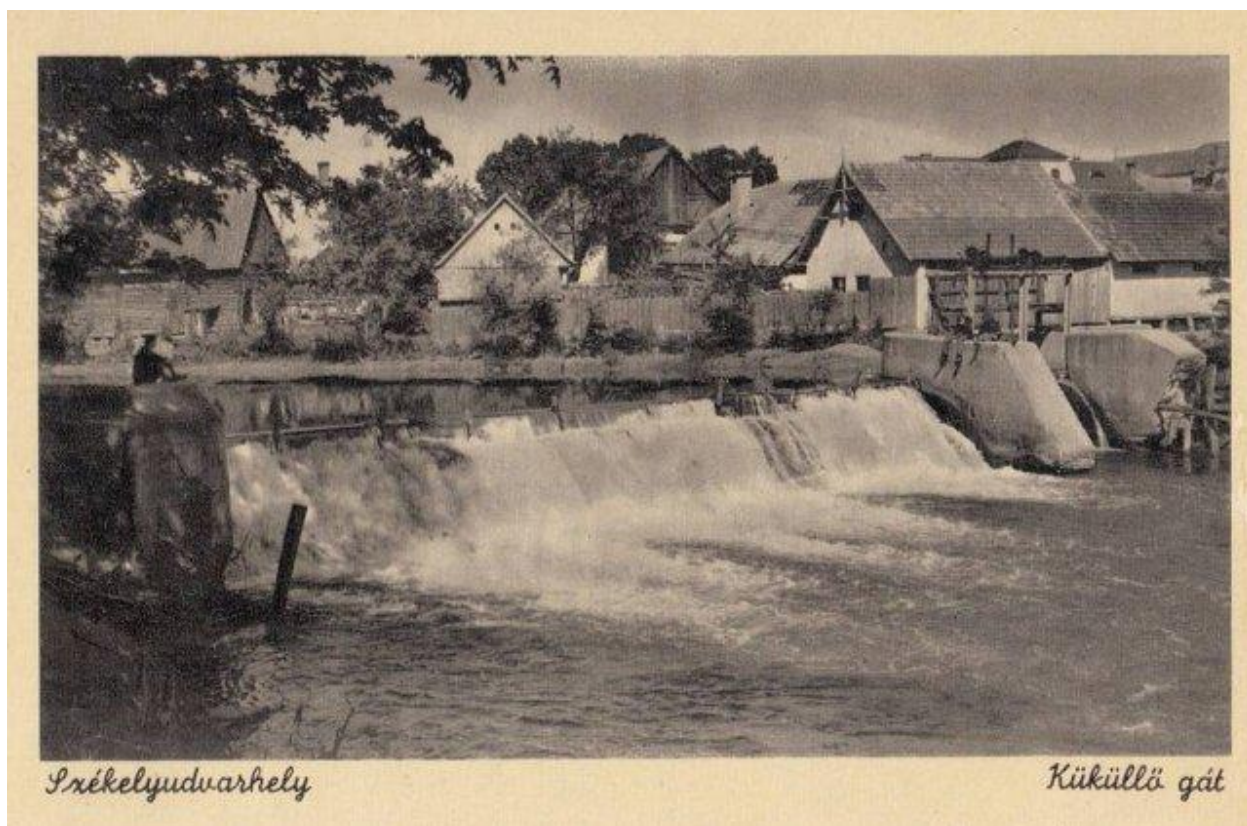
5.Kép. A bal oldali képen látható a Botos utca, míg a jobb oldali a Darabont utca

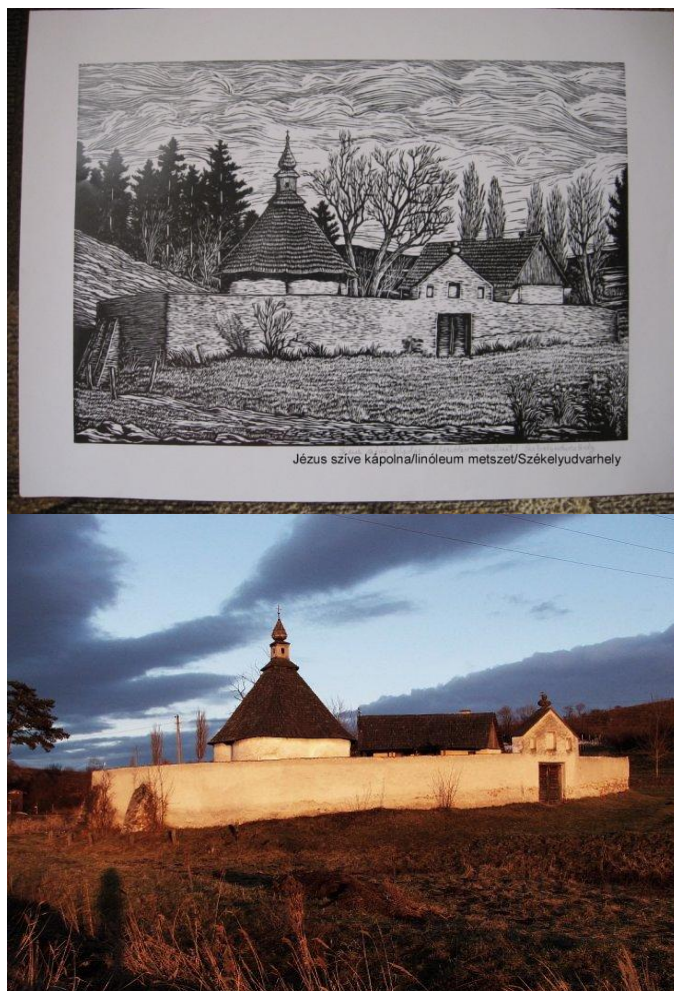
6.Kép. A székelyudvarhelyi kórház.

7.Kép. A székelyudvarhelyi sétatér
7.1. A sétatér mentén elhelyezkedő
Küküllő gát.

8.Kép. A vármegyeház

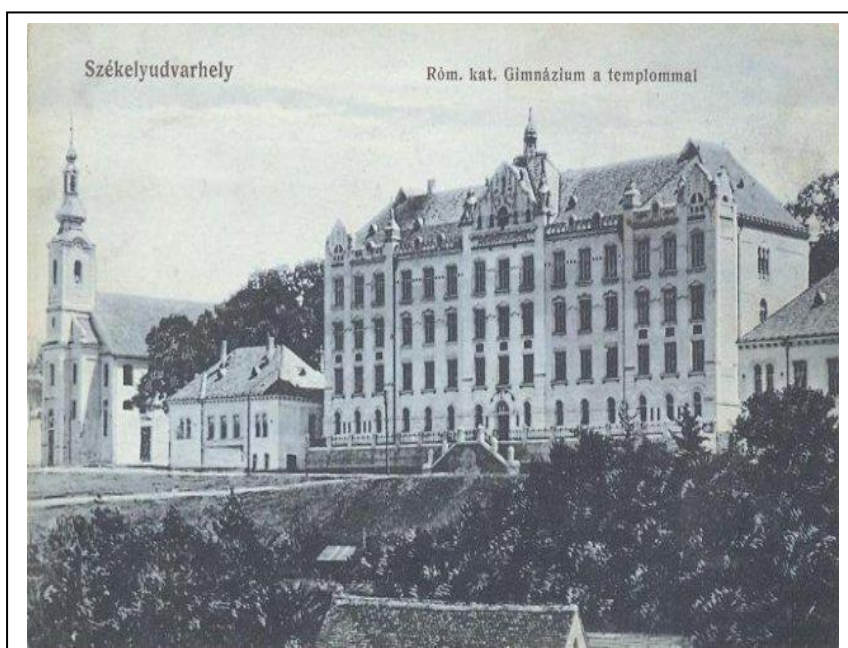
9. Kép. A felső képen látható a Jézus Szíve Kápolna korabeli ábrázolása, az alsó képen pedig mostani fotó róla.

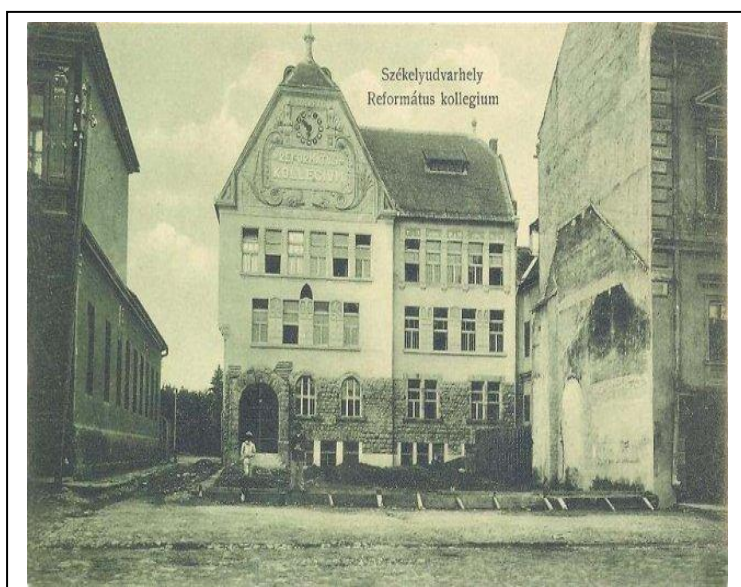
10. Kép. A fürdőhelyiségekre egy korhű példa.

11.Kép. A székelyudvarhelyi Budapest Szálloda képe a Kossuth Lajos utcában.

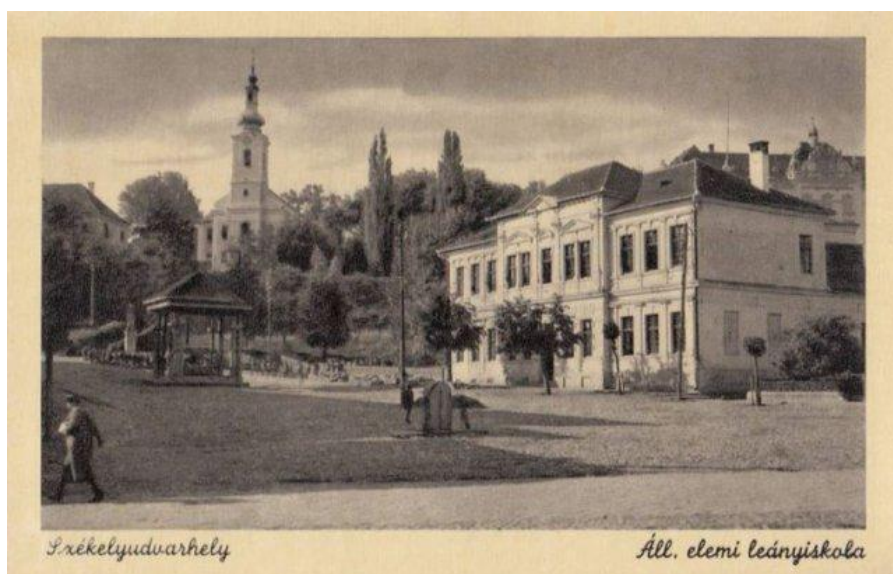
12.Kép. A katolikus gimnázium nagy épülete korhű fotó alapján.

13.Kép. A református Kollégium korhű képe.

14.Kép. Az Állami
Főreáliskola.

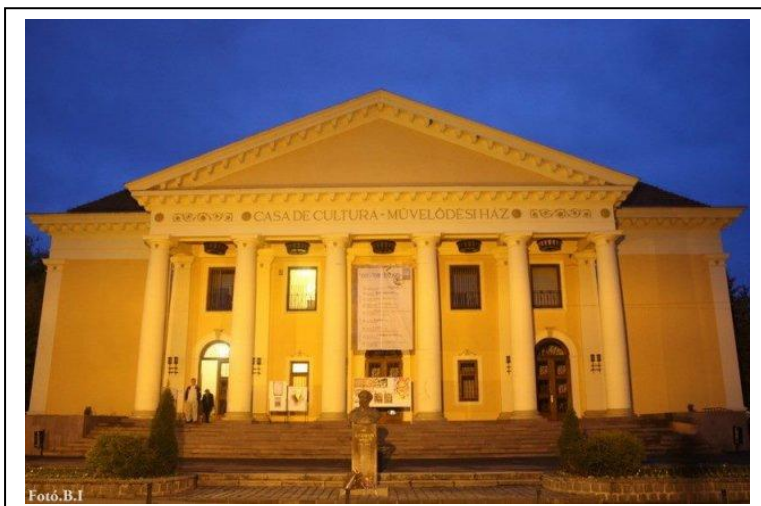
15.Kép. A megalakult
leányiskola ábrázolása.

16.Kép. A Bányai János
Szakközépiskola
Székelyudvarhelyen.

17-18. Kép. A Bal oldali képen látható a „Barátok” temploma, míg a jobb oldalon a vele szemben lévő Emlékezés Parkja.

19.Kép. A székelyudvarhely művelődés ház.

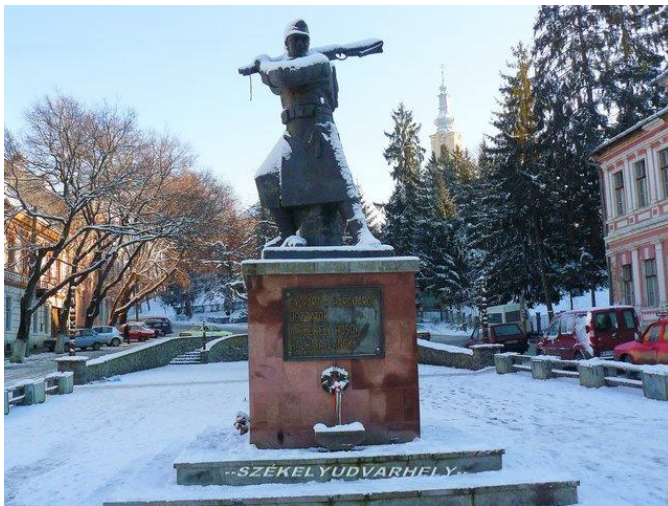
20. kép. Az Ugron Család kúriája.

21.Kép. A városháza szemből,
előtte a kis parkocska.

22-24.Kép. A baloldalon a Református templom látható, míg a
jobb felén a Backamadarasi Kis Gergely Református
Kollégium.

23.Kép. A „Patkóban” lévő
Vasszékelly szobor.

25.Kép. A Benedek Elek
Tanítóképző Liceum beköltözött a
Mária Valéria felújított épületébe.

26. A Tamási Áron Gimnázium

27.Kép. A Szent-Miklós hegyen található
a katolikus plébániatemplom

28. videó. A Székely Támadt vár rövid története kis
filmben. Forrása:
<https://www.youtube.com/watch?v=1PbzPo2xY3c>

A Székelytámadt Vár
rövid története.avi

29.Kép. A bal felső sarokban látható a Városi kórház mostani főnyképe, a jobb felső sarokban a Városi rendőrség, míg a bal alsó sarokban a vasúti pályaudvar.

30.Kép. A Dávid Ferenc park közepén lévő szökőkút.

Székelyudvarhely látványosságairól kis látvány térképet is készítettek 2009-ben, melyben az általam bemutatott épületek nagy része rajta van.

Bibliográfia:

1. Novák Károly István: Azok a boldog békeidők Székelyudvarhelyen. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely. 2011
2. György: Székelyudvarhely várostörténet képekben. Polis könyvkiadó. Kolozsvár. 1998.
3. Székelyudvarhely. Forrás: <http://www.harghita.ro/hun/6/62/6201szekelyudvarhely.html>.
4. Nyárádi Zsolt: Adatok Székelyudvarhely településtörténetéhez: egy régészeti gyűjtemény tanulságai. In: Murányi János: A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007-2008. Csíkszereda.2008.
5. Nyárádi Zsolt: Város a város alatt. Fejezek Székelyudvarhely római kori történelméből. Litera-veres könyvkiadó. Székelyudvarhely. 2011.
6. Körösfői Zsolt, Nyárádi Zsolt, Sófalvi András- A gótok nyomában Udvarhelyen. Örökségünk. Székelyudvarhely. III. évfolyam. 2009. I. szám. Forrás: <http://www.oroksegunk.ro/iii-evf-2009/1-szam/historia/a-gotok-nyomaban-udvarhelyen.html>
7. Sófalvi András, Visy Zsolt: Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemségkori történelméből: Nyárádi Zsolt, Sófalvi András: A régészet szerepe a középkori és fejedelemség kori székely falvak történetének kutatásában. Esettanulmány négy Székelyudvarhely melletti település vonatkozásában. Pro Énlaka Alapítvány. Székelyudvarhely. 2012.
8. Székelyudvarhely. Forrás: <http://szekelyudvarhely.info/varostortenet>
9. Szeles János: Székelyudvarhely története I., In: Erdélyi Múzeum, 15.kötet, 7. füzet, 1898.
10. Sófalvi András: A székelyudvarhelyi csonkavár. Castrum. 2. sz. 2007
11. Székely Mózes, Örökségünk. I. évfolyam. II. szám. 2007. Forrás: <http://www.oroksegunk.ro/i-evf-2007/2-szam/eletutak/szekely-mozes.html>.
12. A székelytámadt vár rövid története. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=1PbzPo2xY3c>.
13. Areopolisz: Történelmi- és társadalomtudományi tanulmányok II. 2009. Székelyudvarhely. Hermann
14. Sófalvi András: A székelyudvarhelyi Jézus kápolna. Haáz Rezső Múzeum. Székelyudvarhely.
15. Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Kriterion kiadó. Bukarest. 1993.
16. Székelyudvarhely látványosságai. Forrás: <http://uh.ro/szekelyudvarhely-latvanyossagai><http://uh.ro/szekelyudvarhely-latvanyossagai>
17. Bányai János Műszaki Szakközépiskola. Forrás: <http://www.banyaijanos.ro>
18. Haáz Rezső Múzeum. Forrás: <http://www.hrmuseum.ro/muzeum~hu~8~1~magunkrol.html>.
19. Vofkori László: Székelyudvarhely. Euro-Tour. 2006.
20. Székelyudvarhelyi Művelődési Ház. Forrás: <http://muvelodesihaz.ro/tortenet.html>.
21. Backamadarasi Kis Gergely Református Kollégium. Forrás: <http://www.refkol.ro/bkg.hu.htm>.
22. Palló Imre Művészeti Szakközépiskola Forrás: <http://palloimre.ro>.
23. Kós Károly Szakközépiskola. Forrás: <http://www.kosiskola.ro>.
24. Ifj. Cseke Péter: Székelyudvarhelyi fiatalok a korszakváltás végén. .1. Oldal. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00006/6k06.htm>.
25. Dr. Vofkori László: Település- és településfejlesztés Udvarhely térségben. Székelyudvarhely.1997.